

ISSN 1303-3387

Kutadgubilig

FELSEFE - BİLİM ARAŞTIRMALARI

12
KASIM 2007

Ş. TEOMAN DURALI

Vefatının İkiyüzüncü Yılında Tarihte
En Önemli Fikir Binâlarından Birinin Mimarı
Immanuel Kant'ı Anarken – VI

VEFÂTININ İKİYÜZÜNCÜ YILINDATARIHTE EN ÖNEMLİ
FİKİR BİNÂLARINDAN BİRİNİN MİMARI
IMMANUEL KANT’I ANARKEN –VI

22 nisan 1724 – 12 şubat 1804

Ş. Teoman Duralı

AT THE TWO HUNDREDTH ANNIVERSARY OF HIS DEATH
REMEMBERING AND REASSESSING IMMANUEL KANT’S
EPOCH-MAKING ACHIEVEMENT IN ESTABLISHING
A NEW FORM OF PHILOSOPHY-SCIENCE SYSTEM

ABSTRACT

There are three main stations on the ‘philosophical track’ of the history of philosophy-science, namely *Aristotle*, René *Descartes* and Immanuel *Kant*. For a thoroughly professional grasp of philosophy in general and any of its special domains of research in particular, the study of these philosophers’ systems is indispensable. Moreover, in order to comprehend the epistemology of science in its broader sense, and of specific sciences, again, it is crucial to fall back on a minute enquiry of the above-named philosophers’ respective systems.

The last of the so-called triumvirate, Immanuel *Kant’s* system is the ultimate stage of philosophy-science systematization. He reversed, even revolutionized the precartesian metaphysical venture by asserting that instead, the *being* (object) as such, the cognizing transcendental subject’s aperceptive capacities should be scrutinized. By doing so, the boundaries of sense could be discovered. This, in turn, would demonstrate to us “that a certain minimum structure is essential to any conception of experience which we can make truly intelligible to ourselves.” On the other hand, “the attempt to extend beyond the limits of experience the use of structural concepts, or of any other concepts, leads only to claims empty of meaning. Dogmatic rationalism exceeds the upper bound of sense, as classical empiricism

falls short of the lower.”¹ In this way *Kant* construed and subsequently built up a ‘non-speculative metaphysical’ system which supplied the framework of a new philosophical tradition, known as the German (transcendental) Idealism. All subsequent attempts of establishing fresh philosophy-science systems, whether of the speculative or non-speculative metaphysical order, by German philosopher-scientists, could be traced back to Immanuel *Kant*’s endeavour. Finally, it has been witnessed that from certain German speculative metaphysical constructs, in the early Twentieth century, an ideology has sprung forth. That ideology’s wish and claim was to form an alternative civilization to the existing contemporaneous globalizing Anglo-Judaic one. However the ensuing (Second World) war, maybe the only one in history fought ferociously on ideological grounds, put an abrupt end to the above-mentioned assertion.

In our lengthy essay below, written in Turkish, we try to find out the cultural, historical and geographical background-coordinates within which Immanuel *Kant*’s personality as well as his transcendental critical system could be understood and explained.

Keywords: History, geography, culture, civilization, criticism, mind, reason, intellect, understanding, intuition, *Anschauung*, imagination, transcendental, subject, object, being, philosophy, metaphysics, epistemology, science, system, construct, ideology, (our own terms:) philosophy-science, speculative, non-speculative.

ÖZET

René *Descartes*’la başlayan Yeniçağ (moderne) felsefesinde ‘düşünen ben’ —yine *Descartes*’in deyişile *res cogitans*— gün ışığına çıkarılmıştır. *Kant*, ‘düşünen ben’in biçimsel düşünme —demekki duygudan soyutlanmış— işleyişini kendine araştırma konusu kılmıştır. ‘Duyumlayan ben’in irdelenmesi ‘psikoloji’nin işi olmasına karşılık, ‘düşünen ben’in ‘biçimsel düşünme işleyışı’ni (mecanisme) incelemek bir ‘transsensual’ işlemidir. Bu ödevi omuzlamak da filosofa düşer. ‘Duyumlayan psikolojik ben’den farklı olarak, ‘biçimsel düşünen transsensual özne’, ahlâk ile (bilimsel) bilgi binâsının mimarıdır.

Kant’ın inşa etmiş olduğu muazzam felsefe yapısı (sistemi), yeni bir çığırın pınarıdır. Bu yeni oluşum, zamanla Alman transsensual idealism çığırının zemînini hazırlayacaktır.

Anahtar kelimeler: Tarih, coğrafya, kültür, medeniyet, eleştiri/cılık,

¹ See: P.F. Strawson: “The Bounds of Sense”, pp 11.&12.

dimâğ, akıl, zihin, anlamagücü, sezgi, tasavvurgücü, hayâlgücü, aşkin, transsensual, özne, nesne, varlık, felsefe, metafizik, bilim teorisi, bilim, inşâa, ideoloji, (kendi deyimlerimiz:) Felsefe-bilim, spekulatif, spekulatif-olmayan.

VII- “SALT AKLIN ELEŞTİRİSİ”NİN ÖZET TERCÜMESİ İLE YORUMU

Tercümeye Sözbaşı

(1) “*Salt Aklin Eleştiri*” 1871de gün ışığına çıkışıyla fikir âleminin cehresi değişmiştir. Felsefe(-bilim) bağlamında fikirce hacmi ve etkisi itibâriyle tarihte dengiyle, bir tek, *Aristoteles*’in “*Fizik*”i ve “*Metafizik*”inde karşılaşıyoruz.

(2) “*Eleştiri*”yi² *Kant*, bir bütünlük hâlinde tasarlamıştır. Haddizâtında üç *Eleştiri*’nın programı ile tasarı özünü *Birincide* bulabiliriz. Nitekim *Birincide*, yanî “*Salt Aklin Eleştiri*”nde, bilimin temel şartları, imkânları ile sınırları; sistemliliğin doğuunu temsîl ve ifâde eden metafiziğin de meşrûuluk iddiasının yerinde olup olmadığı soruşturulup araştırılmıştır. *Kant*’ın, asıl kurmağı gâye edindiği sistem olarak ahlâka ilişkin ilkeleri de *Birinci Eleştiri*ye sığdırılmıştır. Bununla birlikte, ahlâk manzûmesinin tamamı ve onun diğer ‘değerlendirmeler sistem kardeşi’ diye niteleyebileceğimiz ‘güzellik öğretisi’, *esthétique*, “*Salt Aklin Eleştiri*”nin program sınırlarını aşmışlardır. Böyle olunca, *Kant*, müteâkib iki *Eleştiri*yi de kaleme almak mecbûriyetinde kalmıştır. İşte bunlardan ikincisi, “*Kullanılır Aklin Eleştiri*” olurken sonucusu “*Yargıgucunun Eleştiri*”dir.

(3) *Kant*’ın “*Salt Aklin Eleştiri*”nde temâs ettiklerinden hiçbir basit, kolayca çözümlenebilir ve sonuçta rahat anlaşılır cinsten sorunlar değildir. Bunlar arasından özellikle sivrilenler, ‘a priori analitik – a priori sentetik, transsensual – transsensual’ ve nihâyet ‘transsensual estetik’ sorunlarıdır.

² “*Eleştiri*”yi, ‘eleştiri’ istilâhının ‘kusurlu bulma’, ‘yerme’, ‘yergi’, ‘şikâyet’ neviinden değişik anlam çeşitleriyle karıştırmamak lazımdır. O, yalnızca ‘gözden geçirme’, ‘denetleme’, ‘sinama’, ‘çözümleme’ demektir. Madem ‘akıl’, insanın en üst —yanî ‘daha üst’ü yok— ‘düşünce mûrâaat mercii’dir; o hâlde onu kendinden gayrı eleştirebilecek makam bulunamaz. En üstün bilmeye, bilgi üretmeye gücü, kudreti olması itibâriyle akıl, kendikendini sorguya çekip eleştiri konusu kılabılır. ‘Akıl mahkemesi’nde (B779) ‘o’, hem ‘sanık’, ‘hâkim’, ‘savcı’ hem de ‘savunma’ konumundadır.

‘*Salt akıl*’ın ‘saltlıg’ı, onun, özgül tecrübe zeminine dayanmaksızın düşünme yetisidir. Belirgin duyumlamalar ile bunlardan dolaylı yahut dolaysızca türemiş özgül duyguların arındırılmışcasına yürütülen düşünme ediminin sonucunda ortaya çıkan, ‘salt düşünce’dir. Onu düzenleyip yürüten ‘salt akıl’ın biricik denetcisi mantıktır. Bunun yasalarısıysa, yalnızca mantıkça, yanî biçimce tutarlılıktan sorumlu olup içeriğin çelişkilerden masûn kalmasını sağlayamaz, teminâtını sunamazlar.

Deneysel bilgilerimizin menbâını teşkîl eden doğa ile böyle bir kaynağı bulunmayan salt düşünce ile ahlâk âleminin ortak paydası akıl tarafından sevk ve idâre edilme keyfiyetidir. Nasıl oluyor da tabiatı bunca farklı, özce apayrı iki dünyaya bir ve aynı araç geçerakça kılınabiliniyor? Ortada bir tutmazlık, aykırılık var. "Salt Akıl Eleştirisî", bir bakıma, bu tutmazlığı aşma, aykırılığı giderip uyuşmayı sağlama cehdinin hikâyesidir. Deney arkâhaklı bilim, mûcît ve kâşif zihin ile yaratıcı hayâlgüçünün hürlüğünü konuşturduğu saha değil mi? Durum buysa, o takdirde nasıl oluyor da yaratıcı hayâlgücü ile zihin, haddizâtında imâlleri olmayıp denetleyemediği nesneye ürettiğleri yasaları geçerli kılabiliyorlar? O, hayâl mahsûluya, 'nesnelilik'inden bahsedemeyiz. *Kant*, işte korkunç zorluğun üstesinden dimâğin, alanlardan birini inşâa, öbürünüyse tanzîm ettiğini bildirecek gelmeğe çalışmıştır. Her iki etkinliğin aynı araçla becerilmesinin arkasında yatan etkense, dimâğ ile nesne dünyası arasında, Gottfried Wilhelm Leibniz'ten iktibâs deyişle, "önceden kurulmuş âheng"in (L "harmonia præstabilita") varoluğuna duyulan imân mesâbesindeki inançtır. Tıpkı canlinin, doğal çevresine uyarlanmağa çabaladığı üzere, dimâğ da, nesnesine, sinama — yanlışma yolundan yürüyerek sâbitlenmektedir. Yasaların geçerakça olup olmadıkları, ancak nesneye uygun düşüp düşmediklerine —nesnellik ilkesi— bakılarak anlaşılmaktadır. Bunu yapansa, öteki cephe de de iş başında bulunan, akıldır. Şu durumda akıl, haddizâtında öznellik aslı esâsından hareketle kendini hem nesneye hem de diğer öznelere uyarlamaktadır. İmdi bu meseleyi ele alıp —' bilim'den farklı olarak — işleyen 'îlim', sonuçta, metafiziktir.

"Salt Akıl Eleştirisî"nin, deyim yerindeyse, çetin ceviz bir iş olmasında *Kant*'ın uslubunun yanında, Almancaya mahsûs ifâde tarzının etkisi ile katkısı yokmu? Var. Bunu "Salt Akıl Eleştirisî"nin tercümelerinden, öncelikle de İngilizceye olandan farkedebiliyoruz. Filvâkî İngilizce, aynı menşeden neşet etmekle —Batı Germen dilleri öbeği— birlikte, dil zihniyeti itibâriyle yakın akrabâsı Almancanın ziddî konumundadır. Gerek biçim ile yapı gerekse ifâde bakımından hem söz hem de cümle esâsında İngilizce aşırı çözümlemeye eğilimliyken, Almanca birleştirime yatkındır. İngilizce, yine, Almancanın tersine, merâmı dolandırmadan dümdüz anlatır; ne söyleneceksse onu söyler. Öncelikle Fransızcadan iktibâs olunmuş istilâhlar, tasavvuru içerikten yoksun olup değişik anlam katı bulundurmaz. Almancada, tersine, sözlerin, deyimler ile deyişlerin olağanüstü renkli tasavvur içeriği bulunur. Bu, ister istemez öz kaynaklardan türetilen istilâhlara da bulaşır. Deyimler ile deyişler gibi, istilâhların dahî, zengin çağrışım gücü söz konudur. Bahsolunan durumun doğallıkla yarattığı anlam kaymaları ile karışıklıklarınıysa, zarar hânesine kaydetmek lazım gelir.

Cümle meydana getirmek maksadıyla Yunancada olduğu üzere, Almancada da sözler, birbirlerine bağlanırken hem edatlardan hem de ön~ ile soneklerden yararlanılır. Gerek münferid ismi gerekse bütün bir cümleyi belirsizlikten belirliliğe yönlendirmenin yanısıra, ismitarîf (Fr article), cinsiyetsiz (Fr neutre) sıfatı isimllestirebiliyor. Latince, Fransızca, İngilizce

gibi, öteki birtakım onde gelen kültür dillerinin tersine, Almanca sınırlı sayıda söz kökü ile gövdesine muazzam miktarda ön~ ile sonek ilâve etmek, giderek iki ve hattâ ikiden fazla kelimeyi biraraya getirmek sûretiyle istilâh/terim ile deyim oluşturma kabiliyetini hâizdir. Anılan özellikler, dili bir taraftan son derece ağırlaştırıp zorlaştırırken, öte yanda ona müdhîş ifâde kıvraklığı ile gücü kazandırmaktadır. İlâve olarak, isimlerin, zamirler ile ismitâflerin, eril, dişil ile cinsiyetsiz olmak üzere, üç cinsiyete (Fr genre) ayrıldıklarını zikredebiliriz. Böylece başta bahsi geçen isim tekrarlanmadan onun cinsiyetini hatırlatan şahıs zamirleri kullanmak sûretiyle, zaman zaman satır mesâbesinde, uzunmu uzun cümleler kurulabilir. Bu keyfiyetin hem yararlı hem de zararlı cephesi bulunur. Öncelikle felsefede hayatı önem taşıyan, ifâdenin akışı kesilmeksızın sorun serilmenebilinirken, öbür taraftan, ne yazık ki, anlatılıp açıklanmak istenenin izlenmesi son derece güçleşir. Nihâyet, Almanca düşünüp taşınan hemen hemen her dimâğ, yerli dil haznesine el atarak türemeler yoluyla, eşine Yunanca ile Arapçada rastladığımız üzere, emrine âmâde ifâde imkânlarından alabildiğine yararlanma cihetine gitmiştir. Bu husus, dili olağanüstü derecede renklendirip ona canlılık kazandırırken, aynı zamanda, türetilen istilâhlar ile deyimlerin sallantılı ve müphem kalmalarına yol açmıştır. Tasvîrini sunduğumuz Almancadaki dil seyrinin tersini Fransızcadâ buluyoruz. Fransızca devletin birlikli (Fr unitaire) şemsiyesi altında merkezileştirilip resmîleştirilirken (*Académie française*, kuruluş: 1634), ferdî hareket serbestliği olabildiğince kısıtlanmıştır. Sonuçta kuruluşu ve işleyişi itibâriyle dil mantıklâlaştırılıp belirlenmiştir. Sözler, özellikle de istilâhlar tedvîn (Fr codifié) olunmuşlardır. Bundan dolayı, başta İngilizce olmak üzere, Yeniçağda diller, çağdaş ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla istilâhları ya doğrudan Fransızcadan alıntılmış ya da ona bakarak kendi imkânlarını seferber ederek türetme yoluna sapmışlardır. Nitekim *Kant* da türettiği yahut hazır bularak el attığı istilâhlar ile deyimlerin Fransızca —çok daha az sayıda da, anlam belirginliği kazandırmaktan ziyâde, tarihî gerekçelerle Yunanca ile Latince— karşılıklarını kere içinde göstermek ihtiyâcını duymuştur. Şu var ki, Fransızcanın gerek dilbigisi kuralları ile sözdağı (Fr vocabulaire) bakımından aşırı raddede tedvîn olmuşluğu onu zamanla felcedip kaskatı kılmıştır. Bu yüzden de Fransızca özgün biçimde felsefe yapmak, mesclâ Almancaya nisbetle, son derece zorlaşmıştır.

“*Salt Akıl Eleştirisi*”ni okumak, Johann Wolfgang von Goethe’ye göre, apaydînlîk bir mekâna adım atmak gibi bir şey.³ İlk bakışta şaşırtıcı aykırı bir görüş. Niye? Yukarıda sıraladığımız kimi sebepler ile âmiller, bu arada, işlediği sorunların tabiatı itibâriyla, “*Salt Akıl Eleştirisi*” yazılmış eserlerin en zor okunup anlaşılabilenlerindendir de ondan. Ne var ki, ‘buz tabakası’ bir kere yarılmayagörsün. Alttaki ‘tatlı su’yun tadına doyum olmuyor. Teşbihe cevâz verilirse, *Bayka*la birlikte onu ‘dünyanın en derin

³ Bkz: A.D.Lindsay, “Introduction”, ix.s, Immanuel Kant’s “Critique of Pure Reason”, Almancadan İngilizceye: J.M.D. Meiklejohn; Everyman’s Library, Londra – New York, 1964.

gölü' olarak niteleyebiliriz!.. Filvakî *Eleştiri*, İngilizce tercümesinden okundu diyelim; bu, Almanca aslına oranla daha rahatca anlaşılıp kavranabilir. Fakat neyin bahâsına? Manâsının bahâsına. *Eleştiri*yi derin göle benzetmişik. Gölün dip kesimleri manâ katmanını teşkil ederken, yüzeye yakın tabakalar, anlam seviyesini ifâde eder. Henüz anlam yakalama safhasında öylesine bitkin düşülür ki, sonrasında meçâl kalmaz; öyleki manâsının varlığından dahî kişinin haberi olmayabilir. Nitekim, şimdîye deðin göre gelebildiðimiz *Eleştiri* tercümelerinin de ancak anlam aktarımından ibâret kaldıklarına tanızız. Nihâyet, bizim de burada yaptığımız, yer yer anlam yolu tercüme ile geniş çaplı özet ve yorum çalışmasıdır.

“*Salt Aklın Eleştirisı*”nın tercümesine yıllar önce, Türkiyede akademik seviyede felsefe öğretiminin öncüsü Dârulfünûn/Istanbul Üniversitesi Felsefe Bölümünün ikinci nesline mensûp Profesör Dr Sayın Macit Gökberk (1908 – 1993) tarafından *Girişle* başlanmıştır. Mükemmeliçi Hocamız, yaptığı tercümeyi kendine bir türlü beğenmediğinden, ne yazık ki, bastırmamıştır. Burada yer yer ve zaman zaman Hocamızın bahsi geçen değerli çalışmasına el atmaktan geri durmamaktayız. Bu vesileyle Hocamız Sayın Macit Gökberk begefendiyi bir defa daha saygıyla anıyoruz.

Burada tercümeye esâs alınan “*Salt Aklın Eleştirisı*”nın ikinci (B) baskısıdır. Bununla birlikte, birinciye de (A) yer yer dönüşler olacak. Karşılığı önleme bâbindan, ‘derkenâr’da, ‘satır rakamları’nın (Fr pagination) yanısına, metnin ‘A’mı yoksa ‘B’mi olduğu belirtilmektedir.

‘Sözbaşı’nın sonunda tercümede rastgelinecek dizboyu hatâlardan dolayı peşin peşin özür diliyor; yanlışlarımızın bildirilmesini, bundan böyleki baskıların selâmeti bakımından, ricâ ediyoruz.

SALT AKLIN ELEŞTİRİSİ

Baco de Verulamio (Baron Roger Bacon [1561 – 1626])

Büyük Yenileniş/ Önsöz

“(Eserimizde) kendimizden bahsetmiyoruz. Önünde sonunda ele alınan sorunu, kendilerinin kişisel görüşleriymiş gibi anlayıp anlamadırmaları, tersine nesnel bir mesele olarak değerlendirmeleri gerektigine insanları iknâ etmek amacındayız. Onlar ayrıca, herhangi bir felsefi mezheb ile öğretinin temel taşını koymağa çaba harcamadığımıza; buna karşılık gayretimizin, insanlığın refahı ile haysiyetine ilişkin esâsları belirlemeğe yönelik olduğuna da inanmalıdırular. Bundan da öte, insanın, bahtına rızâ gösterip ortak insanlık davâsına yönelik katkılarda bulunmasının zorunluluğunu vurgulamak istiyoruz. Nihâyet, insanlar, iyi niyetli olup getirdiğimiz ‘yenilik’i insanların düşünce boyutlarını aşacak raddede kavrama malı, tasavvur etmemelidirler. Aksi takdirde, sonuçta, doğru vargilara ulaşmak yerine, sonsuz sınırsız yanılgilara düşmek işden bile değildir.”

Instauratio magna/ Præfatio:

“De nobis ipsis silemus: De re autem, quæ agitur, petimus: ut homines eam non opinionem, sed opus esse cogitent; ac pro habeant, non sectae nos alicuius, aut placiti, sed utilitatis et amplitudinis humanae fundamenta moliri. Deinde ut suis commodis æqui —in commune consulant— et ipsi in partem veniant. Præterea ut bene sperent, neque instaurationem nostram ut quiddam infinitum et ultra mortale fingant, et animo concipient; cum revera sit infiniti erroris finis et terminus legitimus.”

İTHÂF

Saygıdeğer Devlet Bakanı Baron von Zedlitz'e

.....

İÇİNDEKİLER (Inhalt)

VECÎZE (Motto)

İTHÂF (Zueignung)

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ (Vorrede zur zweiten Auflage)

GİRİŞ (Einleitung)

I- Salt ile Deneysel Bilgi Arasındaki Ayırım Hakkında
(Von dem Unterschiede der reinen und empirischen Erkenntnis)

II- Zihnimizde Belli Bilgiler, Olağan Şartlarda dahî, *A Prioridir*
(Wir sind im Besitze gewisser Erkenntnisse a priori, und selbst der gemeine Verstand ist niemals ohne solche)

III- Felsefe Bütün *A Priori* Bilgilerin İmkânını, İlkeleri ile Kapsamını Belirleyecek bir Bilime İhtiyâç Duyar

(Die Philosophie bedarf einer Wissenschaft, welche die Möglichkeit, die Prinzipien und den Umfang aller Erkenntnisse a priori bestimme)

IV- Çözümlemeli / Analistik ile Birleştirilmiş / Sentetik Yargıların Ayırımı Hakkında.

(Von dem Unterschiede analytischer und synthetischer Urteile)

V- Bütün Teorik Akıl Bilimlerinde *A Priori* Birleştirilmiş/Sentetik Yargılar İlkedirler.

(In allen theoretischen Wissenschaften der Vernunft sind synthetische Urteile a priori als Prinzipien enthalten)

VI- Salt Aklın Tümel Ödevi

(Allgemeine Aufgabe der reinen Vernunft)

VII- Salt Aklın Eleştirisi Adı altında belirli bir Bilim Fikri ve Onun Bölümlenisi.

(Idee und Einteilung einer besonderen Wissenschaft, unter dem Namen einer Kritik der reinen Vernunft)

I- TRANSSENDENTAL UNSURLAR ÖĞRETİSİ

(Transzendentale Elementarlehre)

BİRİNCİ KISIM: TRANSSENTERNAL DUYULURLUK ÖĞRETİSİ

(Erster Teil: Die transzendentale Ästhetik)

GİRİŞ**BİRİNCİ KESİM: MEKÂN HAKKINDA**

(Erster Abschnitt: Von dem Raume)

İKİNCİ KESİM: ZAMAN HAKKINDA

(Zweiter Abschnitt Von der Zeit)

Transsensual Duyulurluk Öğretisi Vargısı

(Beschluß der transzentalen Ästhetik)

İKİNCİ KISIM: TRANSSENTERNAL MANTIK

(Zweiter Teil Die transzendentale Logik)

GİRİŞ: TRANSSENTERNAL MANTIK FİKİRİ

(Einleitung: Idee einer transzentalen Logik)

I- Genel olarak Mantık hakkında.

(Von der Logik überhaupt)

II- Transsensual Mantık hakkında.

(Von der transzentalen Logik)

III- Genel Mantığın, Analitik ile Dialektik şeklindeki Bölümlenisi hakkında.

(Von der Einteilung der allgemeinen Logik in Analytik und Dialektik)

IV- Transsensual Mantığın, Transsensual Analitik ile Dialektik şeklindeki Bölümlenisi hakkında.

(Von der Einteilung der transz. Logik in die transzendentale Analytik und Dialektik)

BİRİNCİ KESİM: TRANSSENTERNAL ANALİTİK

(Erste Abteilung Die transzendentale Analytik)

BİRİNCİ KİTAP: KAVRAMLARIN ANALİTİĞİ

(Erstes Buch Die Analytik der Begriffe)

Birinci Bölüm: Bütün Salt Zihin Kavramlarının Keşfini sağlar İpucu hakkında

(Erstes Hauptstück: Von dem Leitfaden der Entdeckung aller reinen Verstandesbegriffe)

Birinci Altbölüm: Genel olarak Zihnin Mantık Kullanılışı hakkında. Erster Abschnitt Von dem logischen Verstandesgebrauche überhaupt

İkinci Altbölüm: Yargıda Zihnin Mantık Faaliyeti hakkında

(Zweiter Abschnitt: Von der logischen Funktion des Verstandes in Urteilen)

Üçüncü Altbölüm: Salt Zihin Kavramları yahut Kategoryalar hakkında.

(Dritter Abschnitt: Von den reinen Verstandesbegriffen oder Kategorien)

İkinci Bölüm: Salt Zihin Kavramlarının Tümdengelişi/Deduksiyonu hakkında.

(Zweites Hauptstück: Von der Deduktion der reinen Verstandesbegriffe)

Birinci Altbölüm: Genel olarak Transsensual Tümdengelişin İlkeleri hakkında.

(Erster Abschnitt: Von den Prinzipien einer transzentalen Deduktion überhaupt)

Kategoryaların Transsensual Tümdengelişine Geçiş.

(Übergang zur transzentalen Deduktion der Kategorien)

İkinci Altbölüm: Salt Zihin Kavramlarının Transsensual Tümden-gelişi.

(Zweiter Abschnitt: Transzendentale Deduktion der reinen Verstandesbegriffe)

İKİNCİ KİTAP: İLKELERİN ANALİTİĞİ

(Zweites Buch: Die Analytik der Grundsätze)

Giriş: Genel olarak Transsensual Yargıcılığı hakkında.

(Einleitung Von der transzentalen Urteilskraft überhaupt)

Birinci Bölüm: Salt Zihin Kavramlarının Şematismi hakkında.

(Erstes Hauptstück: Von dem Schematismus der reinen Verstandesbegriffe)

İkinci Bölüm: Bütün Salt Zihin İlkelerinin Sistemi

(Zweites Hauptstück: System aller Grundsätze des reinen Verstandes)

Birinci Altbölüm: Bütün Çözümlemeli/Analitik Yargıların en üst İlkesi hakkında

(Erster Abschnitt: Von dem obersten Grundsatz aller analytischen Urteile)

İkinci Altbölüm: Bütün Birleştirimli/Sentetik Yargıların En Üst İlkesi hakkında

(Zweiter Abschnitt: Von dem obersten Grundsatz aller synthetischen Urteile)

Üçüncü Altbölüm: Salt Zihnin Bütün Birleştirimli İlkelerinin Sistemli Tasavvuru

(Dritter Abschnitt: Systematische Vorstellung aller synthetischen Grundsätze desselben)

I- Tasavvurgücüünün Aksiyomları. (Axiomen der Anschauung)

II- Algı Beklentileri. (Antizipationen der Wahrnehmung)

III- Tecrübe Teşbihleri: (Analogien der Erfahrung)

Birinci Teşbih: Cevherin Kalıcılığı İlkesi.

(Erste Analogie: Grundsatz der Beharrlichkeit der Substanz)

İkinci Teşbih: Nedensellik Yasası uyarınca Zaman sırası İlkesi. (Zweite Analogie: Grundsatz der Zeitfolge nach dem Gesetz der Kausalität)

Üçüncü: Etkileşme yahut Ortaklık Yasası uyarınca Birlikte-varolma İlkesi

(Grundsatz des Zugleichseins nach dem Gesetze der Wechselwirkung oder Gemeinschaft)

Teşbihlerin Heyetümûmîsine dair.

(Allgemeines zu den Analogien)

Dördüncü Altbölüm: Genel olarak Deneysel Düşünme Postulatlarına dair.

(Die Postulate des empirischen Denkens überhaupt)

[İdealismin Çürütlmesi]

İlkeler Sistemine İlişkin Genel Mülâhazalar.

(Allgemeine Anmerkung zum System der Grundsätze)

Üçüncü Bölüm: Genel olarak Bütün Nesnelerin Görünür (fainomena) ile Düşünülür (numena) Varlıklar biçiminde Bölümlenişlerine dair.

(Drittes Hauptstück: Von dem Grunde der Unterscheidung aller Gegenstände überhaupt in Phaenomena und Noumena)

Ek: Teemmül Kavramlarındaki Anlam Karışıklığına dair

(Anmerkung zur Amphibolie der Reflexionsbegriffe)

İKİNCİ KISIM: TRANSSENDENTAL DİALEKTİK

(Zweite Abteilung Die transzendentale Dialektik)

GİRİŞ (Einleitung)

I- Transsensual Görünüş Yanılsama hakkında
(Vom transzentalen Schein)

II- Transsensual Yanılsamanın Orunu olması bakımından Salt Akıl hakkında
(Von der reinen Vernunft als dem Sitze des transzentalen Scheins)

A- Genel olarak Akıl hakkında.
(Von der Vernunft überhaupt)

B- Aklın Mantık Kullanılışı hakkında.
(Vom logischen Gebrauche der Vernunft)

C- Aklın Salt Kullanılışı hakkında.
(Von dem reinen Gebrauche der Vernunft)

BİRİNCİ KİTAP: SALT AKLIN KAVRAMLARI HAKKINDA

(Erstes Buch: Von den Begriffen der reinen Vernunft)

Birinci Altbölüm: Genel olarak Fikirler hakkında.

(Erster Abschnitt: Von den Ideen überhaupt)

İkinci Altbölüm: Transsensual Fikirler hakkında.

(Zweiter Abschnitt: Von den transzentalen Ideen)

Üçüncü Altbölüm: Transsensual Fikirler Sistemi

(Dritter Abschnitt: System der transzentalen Ideen)

İKİNCİ KİTAP: SALT AKLIN DİALEKTİK VARGILARI HAKKINDA

(Zweites Buch: Von den dialektischen Schlüssen der reinen Vernunft)

Birinci Bölüm: Salt Aklın Muğâlataları hakkında.

(Erstes Hauptstück: Von den Paralogismen der reinen Vernunft)

Genel mülâhaza: Aklî Nefs öğretisinden/Psikolojiden Evren öğretisi-ne/Kosmolojiye Geçiş hakkında

(Allgemeine Anmerkung, den Übergang von der rationalen Psychologie zur Kosmologie betreffend)

Ruhun Kalıcılığına İlişkin Mendelssohn Isbâtının Çürütlmesi

(Widerlegung des Mendelssohnschen Beweises der Beharrlichkeit der

Seele)

Sonuçta Ruh öğretisi Muğâlatalarının Hâlli

(Beschluß der Auflösung des psychologischen Paralogisms)

Genel Değerlendirme: Aklî Psikolojiden Kosmolojiye Geçiş hakkında.

(Allgemeine Anmerkung, den Übergang von der rationalen Psychologie zur Kosmologie betreffend)

İkinci Bölüm: Salt Aklın Çatışkı

(Zweites Hauptstück: Die Antinomie der reinen Vernunft)

Birinci Altbölüm: Kosmoloji Fikirleri Sistemi.

(Erster Abschnitt: System der kosmologischen Ideen)

İkinci Altbölüm: Salt Aklın Karşıkoyumu/Karşılığı.

(Zweiter Abschnitt: Antithetik der reinen Vernunft)

Birinci Çatışkı.

(Erste Antinomie)

İkinci Çatışkı.

Üçüncü Çatışkı.

Dördüncü Çatışkı.

Üçüncü Altbölüm: Aklın, bu Zıtlaşmadan bekledikleri.

(Dritter Abschnitt: Von dem Interesse der Vernunft bei diesem ihrem Widerstreite)

Dördüncü Altbölüm: Transsensual Sorunları Çözmekle Yükümlü Salt Akıl

(Vierter Abschnitt: Von den Transzendentalen Aufgaben der reinen Vernunft, insofern sie schlechterdings müssen aufgelöst werden können)

Beşinci Altbölüm: Tekmil Dört Transsensual Fikir aracılığıyla Kosmoloji Sorunlarının Şüphecî Tasavvuru.

(Fünfter Abschnitt: Skeptische Vorstellung der kosmologischen Fragen durch alle vier transzendentalen Ideen)

Altıncı Altbölüm: Kosmolojik Dialektığın Çözümünde Anahtar konumundaki Transsensual İdealism.

(Sechster Abschnitt: Der transzendentale Idealism als der Schlüssel zu Auflösung der kosmologischen Dialektik)

Yedinci Altbölüm: Hayatî Karar Safhasında Aklın Kendikendisiyle Kosmolojik Mücadelesi.

(Siebenter Abschnitt: Kritische Entscheidung des kosmologischen Streits der Vernunft mit sich selbst)

Sekizinci Altbölüm: Kosmoloji Fikirlerine Bakışla Salt Aklın Düzenleyici İlkesi.

(Achter Abschnitt: Regulatives Prinzip der reinen Vernunft in Ansehung der kosmologischen Ideen)

Dokuzuncu Altbölüm: Kosmoloji Fikirlerine Bakışla Aklın Düzenleyici İlkelerinin Deneysel Kullanılışı hakkında.

(Neunter Abschnitt Von dem empirischen Gebrauche des regulativen Prinzips der Vernunft, in Ansehung aller kosmologischen Ideen)

- I- Dünya bütünlüğünü sağlayan olayların birleşiminin ortaya koyduğu tümlüğe ilişkin kosmoloji fikrinin çözümü.
(Auflösung der kosmologischen Idee von der Totalität der Zusammensetzung der Erscheinungen zu einem Weltganzen)
- II- Tasavvurgünde verilmiş Eldeki bir Bütünlüğün Ayırılmasından Evrengörüşünce (Kosmolojik) Tümlük Fikrinin Çözümü.
(Auflösung der kosmologischen Idee von der Totalität der Teilung eines gegebenen Ganzen in der Anschauung)
Sonuç... (Matematik transsensual fikirlerin hâlli ve Devin-gen/dinamik transsensuallerin çözümü).
(Schlußanmerkung und Vorerinnerung...)
- III- Dünya Verilerinin Nedenlerinden Çıkarılmış Tümlükten Kosmoloji Fikirlerinin Çözülmesi.
(Auflösung der kosmologischen Ideen von der Totalität der Ableitung der Weltbegebenheiten aus ihren Ursachen)
Hürlük içinde Nedensellik ile Olabilirlik.
(Möglichkeit und Kausalität durch Freiheit)
Hürlüğe dair Kosmoloji Fikrinin İzâhi.
(Erläuterung der kosmologischen Idee einer Freiheit)
- IV- Kosmoloji Fikrinin, Genel olarak Olayların Varoluşlarına Bağımlılığı Tümlükünden Çözümü.
(Auflösung der kosmologischen Idee von Totalität der Abhängigkeit der Erscheinungen ihrem Dasein nach überhaupt)
Sonuc itibâriyle Salt Aklın Tekmil Çatışıkları.
(Schlußanmerkung zur ganzen Antinomie der reinen Vernunft).

Üçüncü Bölüm: Salt Aklın Ülküsü/Ideali

(Drittes Hauptstück: Das Ideal der reinen Vernunft)

Birinci Altbölüm: Genel olarak Ülküye/Ideale dair.

(Erster Abschnitt: Von dem Ideal überhaupt)

İkinci Altbölüm: Transsensual İdeale dair

(Zweiter Abschnitt: Von dem transzentalen Ideal [Prototypus transcendentale])

Üçüncü Altbölüm: Bir Uluğ Varlığın Varoluğuna İsbâta yarar Spekulativ Aklın Kanıtları hakkında.

(Dritter Abschnitt: Von den Beweisgründen der spekulativen Vernunft, auf das Dasein eines höchsten Wesens zu schließen)

Dördüncü Altbölüm: Varlık Öğretisi aracılığıyla Tanrıının Varoluğunun İsbâtlanamazlığı hakkında.

(Vierter Abschnitt: Von der Unmöglichkeit eines ontologischen Beweises vom Dasein Gottes)

Beşinci Altbölüm: Tanrıının Varoluğunun Kosmolojik İsbâtlanamazlığı.

(Fünfter Abschnitt: Von der Unmöglichkeit eines kosmologischen Beweises vom Dasein Gottes)

Bir Zorunlu Varlığın Varoluğuna dair Bütün Transsensual İsbâtlardaki

Dialektik Yanılgının Keşfi ve İzâhi.

(Entdeckung und Erklärung des dialektischen Scheins in allen transzentalen Beweisen vom Dasein eines notwendigen Wesens).

Altıncı Altbölüm: Fizik-İlahiyât Isbâtlanamazlığı hakkında.

(Sechster Abschnitt: Von der Unmöglichkeit des physikotheologischen Beweises)

Yedinci Altbölüm: Aklın Spekulativ İlkelerine dayalı Tüm İlahiyâtın Eleştirisi.

(Siebenter Abschnitt: Kritik aller Theologie aus spekulativen Prinzipien der Vernunft)

Ek: Transsensual Dialektik hakkında.

(Anhang zur transzentalen Dialektik)

Salt Akla ait Fikirlerin Düzenleyici Kullanılışı hakkında.

(Von dem regulativen Gebrauch der Ideen der reinen Vernunft)

İnsan Aklına ilişkin Doğal Dialektiğin Gâyesi hakkında.

(Von der Endabsicht der natürlichen Dialektik der menschlichen Vernunft)

II- TRANSSENTRAL YÖNTEM ÖĞRETİSİ

(II. Transzendentale Methodenlehre)

GİRİŞ (Einleitung)

Birinci Bölüm: Salt Aklın Disiplini.

(Erstes Hauptstück: Die Disziplin der reinen Vernunft)

Birinci Altbölüm: Dogmacı Kullanılışında Salt Aklın Disiplini.

(Erster Abschnitt Die Disziplin der reinen Vernunft im dogmatischen Gebrauche)

İkinci Altbölüm: Uygulanışındaki Münâkaşacılığına bakışla Salt Aklın Disiplini

(Zweiter Abschnitt: Die Disziplin der reinen Vernunft in Ansehung ihres polemischen Gebrauchs)

Kendikendisiyle Barışık olmayan Salt Aklın, Şüphece Tatmîn olamazlığı hakkında.

(Von der Unmöglichkeit einer skeptischen Befriedigung der mit sich selbst veruneinigten reinen Vernunft)

Üçüncü Altbölüm: Varsayımlar Açısından Salt Aklın Disiplini.

(Dritter Abschnitt: Die Disziplin der reinen Vernunft in Ansehung der Hypothesen)

Dördüncü Altbölüm: Isbâtları Açısından Salt Aklın Disiplini

(Vierter Abschnitt: Die Disziplin der reinen Vernunft in Ansehung ihrer Beweise)

İkinci Bölüm: Salt Aklın Kanunu

(Zweites Hauptstück: Der Kanon der reinen Vernunft)

Birinci Altbölüm: Aklımızın Salt Kullanılışının Nihâî Gâyesi hakkında.

(Erster Abschnitt: Von dem letzten Zwecke des reinen Gebrauchs unserer Vernunft)

İkinci Altbölüm: Salt Akıl Nihâî Gâyesinin belirleyeni olarak En Üstün İyilik (Hayr-ul-ülâ) Ülküsü hakkında.

(Zweiter Abschnitt: Von dem Ideal des höchsten Guts, als einem Bestimmungsgrunde des letzten Zwecks der reinen Vernunft)

Üçüncü Altbölüm: Zan, Bilgi ile İnanç hakkında.

(Dritter Abschnitt: Vom Meinen, Wissen und Glauben)

Üçüncü Bölüm: Salt Akıl Mimârîsi

(Drittes Hauptstück: Die Architektonik der reinen Vernunft)

Dördüncü Bölüm: Salt Akıl Tarihi

(Viertes Hauptstück: Die Geschichte der reinen Vernunft)

İKİNCİ BASKIYA ÖNSÖZ (özetle)

... Sınırları karıştırılırsa, ortaya çıkacak sonuç, bilimlerin çoğalması yerine, çarpıtılmalarıdır. Buna karşılık mantığın, *a priori* yahut deney-sel/empirik, ister menşei yahut konusu, ister gönlümüzde rastlantılı olsun isterse engellerle karşılaşın her çeşit düşünmenin biçimsel kurallarını ayrıntılarıyla göz önüne serip sıkı sıkıya kanıtlamaktan öte bir bilim olmamasından ötürü, sınırları sallantıya imkân tanımayacak kadar belirdirler — B2 VIII/ 11.s.

Mantığın başarısı, sınırlanmışlığındadır. Bunu da bilgiye konu olanlar ile bunları kendi aralarındaki ayırmalarдан soyutlamak suretiyle sağlamıştır. Şu durumda mantıkta anlamagücüümüz, kendikendisiyle, öz biçimimiyle uğraşmaktadır. Bundan dolayı o, doğru düşünmenin kuralları ile yöntemini tayin edip bilimin yolunu açmakla (Propädeutik) birlikte, doğrudan doğruya bilgilendirmez. Bilimin güvenilir yolunu tercih ederek yalnızca kendikendisiyle uğraşmayıp yüzünü nesnelere çeviren aklımızın işi de, bu yüzden, bayağı zordur — IX/ 12.s.

Akıl, bir tarafta ilkeleri ve bunlarla uyuşup yasa olarak benimsenebilcek olaylarla, öte yandaysa söz konusu ilkelere göre biçimlediği deneyle doğaya yönelir. Akıl, doğadan öğreneceği çok şey var. Ancak, bunu, öğretmenini kayıtsız şartsız dinleyen öğrenci tavriyla yapmaz. Tersine, tanıkları sorularını cevaplamağa zorlayan yargıç tutumuyla davranışır. Öyleki, düşünüşünde gerçekleştirdiği yararlı devrimi fizik, uydurma değil, araştırmalarından elde ettiği görüş doğrultusunda doğayı inşa etme buluşuna borçludur. Akıl, doğadakini ondan öğrenmeye çabalar. Yoksa uyduruklarını doğaya yakıştırmağa kalkmaz. Böylece doğa bilimi, ilk defa inandırıcı bilim kimliğini kazanmıştır. Önceleri, yüzyıllar boyu el yordamıyla yol almağa bakmışsa da, bundan, elbette, sonuc üretmemiştir.

Deneyin öğretiklerini aşarak doğrudan doğuya yalıkat kavramlarla — bunları sezgiye uygulayan matematiğin tersine — iş gören metafizik, tecrübe olmuş bir spekulatif akıl bilgisidir. İmdi metafizikte akıl, kendikendisinin öğrencisidir. Bilimlerin en eskisi olup ötekilerin hepsi mahvedici vahşetin uçurumunca yutulsa dahî, o yine, ayakta kalacaktır.

Bununla birlikte, güvenilir bilim yöntemine erişme talihinden yoksun gözükmektedir —XV/ 15.s.

Şimdiye deðin bütün bilgimizin, nesneye yönelik olması gerektigi sanılırdı. Oysa söz konusu kânaat çerçevesinde onu kavramlarla *a priori* belirleyerek genişletip zenginleştirme denemeleri sonuçsuz kalmışlardır. Şu durumda, nesneleri bilgimize uydurmaðı da bi'denesek. Bakarsınız, böylece metafiziðin ödev anlayışına da uygun davranışmış olabiliriz. Nitekim *Copernicus*'un ilk düşünceleri söyleðiðimiz doğrultuda yürümüştür. Gök hareketleri kendisinin öngördüğü tarzda yüremediðini farkedince, taslaðını değiþtirmið; başta düþündüğü, 'yıldız sürüsü'nün, gözlemcinin etrafında döndüğü kanısı yerine, asıl, gözlemcinin, bunun çevresinde dolaþlığı varsayımı ikâme edilse, daha doğru olmazmı diye kendikendine sormuþtur. Nesnelerin tasavvurgucunu gündeme taþınmak sûretiyle *Copernicus* devriminin bir eþi metafizikte de oluþturulamazmı?! Tasavvurgücü, nesnenin tabiatına yönelikmesi gerekmiyorsa, nasıl oluyor da, bir þey, *a priori*, bilinebiliyor? Duyulara konu olan nesne tasavvurgucumuzun tabiatına uygunsa, o takdirde *Copernicus* devriminin metafizikte de gerçekleþtirilebileceðini düþünebilirim. Ne var ki, bilgiye dönüþecekse, söz konusu tasavvurgucuna çakılıp kalamam. Bir þeyin temsili olarak görmek zorunda olduğumdan, bilginin atfi nesne olmalıdır. Bunu becermenin de yine iki yolu var: Ya bana belirlememi gerçekleþtirten kavramı nesneyle uyum hâlinde düþünüðüm —böyle bir kabul beni önceki kafa karışıklığından kurtaramayacaðı ortadadır— ya da tecrübe bana verilmiş nesne, kavramımla uygunluk arzetmektedir —bu durumda artık, kafa karışıklığına mahal kalmaz. Zirâ tecrübe, anlamagücü gerektiren bir bilgi çeşidiðir. Nesneler bana henüz ve rilmemiþken anlamagucunun kuralları bende *a priori* bulunur. Bunu kavramları *a priori* kullanmaklımdan ötürü biliyorum. Sonuçta, tecrübe bana sunduğu nesneyi kavramla uyum hâline getirmem gerekiyor; yoksa tersi olmaz. Şu durumda tecrübe konusu nice nesne varsa, anlamagücüyle (zihin) zorunlulukla uyuþur. Yine öyle nesneler vardır ki, bunlar tecrübe tarafından verilmemiþ olmakla birlikte, onları akıl, zorunlulukla düşünür. Verilseler dahi, bu, hiç olmazsa, aklin onları düþündüğü şekilde olmaz. Söz konusu nesneleri düþünmek —onları düþünmekten özge bir þey de yapamayız zâten—, bundan böyle, benimsediðimiz yeni düþünüş yönteminin sınanmasına yarayacak harikûlâde bir denektaþı görevini görecektir. Her hâlükârdâ şeylere kendimizden ne yerleştiriyoðsak, sonuçta, yalnızca onu *a priori* biliriz —XVIII/ 17.s.⁴

⁴ Doğa araþırmacısınıninkini örnekseyen yöntem şudur: Salt aklin unsurları, deneyin onamasında yahut reddetmesinde aranmalıdır. Gerçi, salt akla ilişkin önermeler, öncelikle de her türlü tecrübe teknil sınırlarını aşan durumlarda, doğa bilimlerinde olduğu üzere, temsil ettikleri nesnelerle deneye sürülerek sınanamazlar. İmdi, burada yalnızca, *a priori* olarak kabul ettiðimiz 'kavramlar' ile 'ilkeler'e eğilimk söz konusudur. Bununçinse, sözü edilen kavramlar ile ilkeler öyle düzenlenmeli ki, bir yandan deneyle ilgili duýulara ve akla konu olana, öte taraftan da tecrübe sınırlarını aşip soyutlanmış yalnızca düşünülene karşılık oluşturabilinler. Oylara sözünü ettiðimiz iki açıdan bakabilirsek, o takdirde ulaþtığımız vargı, salt akilla uyum hâlinde olduğu

Tecrübedeki nesneye karşılık oluşturur *a priori* kavramlarla meşgül metafiziği, ilk kısmda, bilimin güvenli yoluna sevketmeği vadeden bahsettiğimiz deneme, arzulanana uygun biçimde başarırlır. Çünkü bu değişikliğe uğratılmış düşünme tarzı sayesinde *a priori* bilginin olabilirliğini mükemmelce açıklama imkânına kavuşuyoruz. Dahası; tecrübeyle verilmiş nesnelerin tümü tamamı gördüğümüz doğanın temelini *a priori* teşkil eden yasalar, aynı yöntem aracılığıyla, tattmîn edici biçimde kanıtlanabilirler. Nihâyet, bugüne deðin geçerli yol yöntemle her iki işlem başarılılamamıştır. Şu da var ki metafiziğin ilk kısmında *a priori* bilgi istidâdının bahsi geçen tümdengeliş yöntemiyle şaşırtıcı bir sonuca ulaştık. Bu sonuc uyarınca, ve İkinci kısmda bildirdiðimiz üzere, bilimimizin hedefi, tecrübe sınırlarını aşmak olmakla birlikte, böyle bir şey uygulamada asla gerçekleştirilememiştir —XIX, 18.s. Ne var ki *a priori* akıl bilgimizin ilk değerlendirilmesinden çıkan sonuç sadece olaylara ilişkindir. Gerçekten varolmakla birlikte, şeylerin kendindenlikleriye, akıl bilgimizin dahî sınırlarını aşmaktadır. Sınır ötesini bilmiyoruz. Bununla birlikte, sözünü ettiðimiz değerlendirmenin doğruluðunu da sinama imkânına sahibiz. Zirâ tecrübe ile bütün olabiliþ olayların sınırlarını bizlere aştırtan ‘şartsızlık’tır. Bu, şeylerin kendindenliklerindeki akın tesbitinde mutlak zorunlulukla ve haklı olarak şarta bağlayıp şartlar dizisinin tamamlanmasını zorunlu kılar. Şu durumda, bir yanda, deney bilgimizin, konusu olan şeylerin kendindenliğiyle uyuþtuðunu kabul edersek, o zaman ‘şartsız olanın, çeliþkisiz düşünülemeyecegi’ni görmemiz; öte tarafta da şeylerin tasavvurlarının, bizlere verildikleri biçimde, olay cinsinden şeylerin kendindenlikleriyle tasavvur tarzımıza uymadıklarını tasarlarsak, ‘çeliþki kalkar’. Öyleyse şartsız olanın, bildiðimiz yahut bizlere verildikleri biçimde şeylerde bulunmayıp bilgimizin sınırlarını aşan şeylerin kendilerinde rastgelineceðine, başlangıçta, sîrf deneyi tasarlamanın doğruluðuna inanma yüzü suyu hürmetine, emîn olmalıyız —XIX, XX, XXII/ 18.&19.syflr.⁵

...

XXIII ...Hendeseciler (géomètres) ile doğa filosoflarına bakarak metafizik süreçte köklü devrim gerçekleştirmek, salt spekulatif akın eleştirisiñ amacıdır. Bu, izlenecek yöntemle ilişkin bir deneme olup bilimin kendine ait bir sistem değildir. Ancak, eleştiri, aynı zamanda bilim olarak kendisinin bir taraftan dış sınırlarını tayîn ederken, öbür yandaysa iç yapısını tarîfe girişir. Nitekim, düşüncenin değişik nesnelerini seçerken öz istidâtl-

görülür. Buna karşılık, tek taraflı baktığımızda, akıl kendiyle kaçınılmazcasına çeliþecek ve şu durumda ayırımın doğruluðunu tayîn edici tek merci kalacak, o da, deneydir —XVIII/ 17. & 18.syflr.

⁵ ...Metafizikcinin çözümlemesi, *a priori* salt bilgiyi, görünenler ile kendinde varlıklar olmak üzere, iki gayrimütecânis ($Y \rightarrow Fr$ hétérogène) unsura ayırır. ‘Dialektik’se, bu ikisini ‘kaçınılmaz’ olanın (Alm unbedingt) zorunlu akıl fikriyle (Alm Vernunftidee) ‘uyum’lu (Einhelligkeit) hâle sokup bahsi geçen uyumun, asla sözü edilen ayırmadan özge bir şeyden çıkarılamayacağını tesbit eder. Söz konusu ayırım, böylelikle hakîkatin da ta kendisidir —XXII/ 19.s.

rının sınırlarını tayin edebilmesi; öyleki kendine önerdiği sorunlara ilişkin kiplerin olabilir eksiksiz çetelesini sunması, böylelikle de tüm metafizik sisteminin yalnızca taslağını çıkarması salt spekulatif akıl kendine mahsus özelliğidir. Haddizâtında mantığın da düşünmenin biçimıyla uğraştığını hesaba katarsak, nesneye yönelen bilimlerden hiçbirine nasib olmayan talih kuşu metafiziğin başına konmuş gözüküyor. O, bahsi geçen eleştirinin yolunu izlemeği sürdürürse, güvenilir bir hâl alabilir. Böylece uhdesine düşen bilgiyi tümüyle kucaklayıp görevini ifâ edebilir. Sonuçta yeni ilâvelere luzum bırakmadan onu bir şaheser olarak geleceğin dünyasına devredebilir. Nihâyet metafiziğin bütün işi gücü ilkelerledir. Uygulanışını sınırlayanı, bahsolunan ilkelerdir. Temel bilim olarak sözünü ettiğimiz yetkinlige mahkûmdur. İmdi bahsettiğimiz bilimi *nil actum reputans, si quid superesset agendum* (tamamlanmamış bir şeymi kalmış, öyleyse henüz hiçbir şey gerçekleştirilmemiştir/ tamamlanmamış bir şey kaldıkça, hiçbir şey yapılmamış demektir) ifâdesiyle niteliyoruz.

Sonuc olarak, metafizik, nesnelerle uğraşan akıl bilimidir.⁶ Mantıksa, düşünme biçimile meşgûldür.

XXV Peki, gelecek nesillerin yararına olacağına inandığımız hazine, nasıl bir şey ola, diye sorabiliriz. Eleştiriyle arıtılıp durulanmış metafizik sistemin gerçek değeri ne? Eleştirinin, şu durumda, şöyle bir bakışta olumsuzluğa işaret ettiği görülür. Filvakî, görevi, spekulativ akilla tecrübe sınırlarının aşılmasına karşı uyarmaktır. Bu işte, onun başta gelen işi, hizmetidir. Görüldüğü gibi, eleştirinin gördüğü görev, burada olumsuzluktan olumluluğa dönüşmektedir. Spekulativ akıl, sınırlarını zorlamağa tevessül ettiğinde, haddizâtında olan, akıl kullanım alanının genişlemeyip daralması olayıdır...

XXVI...

XXVII Zaman ile mekân, duyular tasavvurgücünün biçimleridir. Bundan dolayı onlar, görünür olay olarak şeylerin varolma şartıdır. Bundan başka zihin kavramlarımız, giderek, tasavvurgücüümüze denk düşen şeylerin dışında bilgimiz yoktur. Bilgi, duyular tasavvurgücüünde görünenlerinkinden ibâret kalıp şeyin kendindenligine aid olanından yoksunuz. Bütün bunlardan söz ettiğimiz yerse, "Eleştiri"nin 'Çözümleme/Analitik' kısmıdır. Anılan bölümde bildirdiklerimizden spekulativ bilginin ancak 'tecrübe' verisi nesnelerle sınırlı bulunduğu sonucu ortaya çıkar. Yine akılda tutulması gereken, bildirdiğimiz üzere, 'şeylerin kendindenlik'leri 'bilinme'se dahî, en azından, 'düşünülmeli'dirler⁷ Aksi takdirde bir şey gö-

⁶ Yorumumuz: *Kant*'ın getirdiği şu merhâlede 'bayraq'ı teslim alıp götürecek Edmund Husserl'dir (1859 – 1939). Onun da söyle demesini bekleyebiliriz: "Nesnelerin özüyle uğraşan akıl bilimi fenomenolojidir."

⁷ Bir nesneyi bilmem, onun olabilirliğini, ya tecrübe ya da a priori olarak akıl yoluyla kanıtlayabilmeme bağlıdır. Ne var ki, istedigimi düşünebilirim, yeter ki, kendimle çelişmeye yim. Nitelikim, arkasında duramasam dahî, kavramın başlı başına mümkün düşünce olması durumunda, bütün olabileceklerin timsâli olarak ona bir nesne tekâbül edermi, etmezmi, sorulabilir. Yine de böyle bir kavrama nesnel gerçekliğin —ilkinin, sîrf mantıkî olmasına karşılık şu ikincisi gerçek

rünmeden görünümden bahsediyor olmalıyız ki, bu da saçmalamaktır. Bir ân için söz konusu eleştiriye girişmeyip de tecrübenin nesnesi şyler ile kendinden şey olarak bunlar arasındaki zorunlu ayrimı yapmadığımızı düşünelim. O takdîrde nedensellik ilkesini, böylelikle de nedensellik tarafından tayîn olunan doğa işleyişini bütün şylerin etkin nedeni kılyceriz. Doğa nedenselliğinin geçerlilik alanını böylesine genişletip her şeyi onun hâkimiyetine teslim etmek, ruhun hakkını yemektir. Irâde hürlüğünü, ziddi, doğa zorunluluğuna tâbî kılmak, çelişkiye düşmekten özge bir şey değil. Bu durumda ya ruhun irâde hürlüğünü inkâr ya da doğa nedensellik ilkesini ibtâl etmek zorunda kalırız. Söz konusu çıkmazdan kurtuluşun yolu nedir? Ruhun hürlüğü ile doğa yasasının zorunluluğunu birbirlerinden köklüce ayırdetmektir. Görünenler alanında görünür etkinliğin, doğa yasasına itaat ettiği, dolayısıyla hür olmadığını tasdîk etmek; öbür yandaysa, kendinde şey olarak kabul ettiğimiz ruhun hürlüğünü onaylamak, çelişkiyi ortadan kaldırır. Filvakî spekulatif akıl, hele hele deneysel gözlem yolundan, böylelikle de bir varlığın malı olarak ruhumu, giderek, hürlüğü duyular dünyasının çerçevesinde keşfetmem mümkün değil. Çünkü bunu yapmakçın o hür varlığı varoluşunda, üstelik zamanın dışında —varolan şartlar çerçevesinde kavrayışımı sezgiye dayandıramam da ondan— belirgince tanımak zorundayım. Yine de ‘tanıyamamak’la birlikte, en azndan tasavvuru çelişki taşımadıkça, yânî her iki çeşit tasavvurun —duyular ile düşünüller— eleştirel ayrimini, demekki salt zihin kavramlarının sınırlanışını ve buradan neşet eden ilkeleri aklında tuttukca ‘hürlüğ’ü ‘düşünebilirim’. Şimdi, ahlâkin, irâdeye ait, en sıkı anlamıyla, hürlüğü şart koştuğunu; buna bağlı olarak da aklın, kullanım değeri taşıır, özgün *a priori* ilkelerin varlığını; ve aynı zamanda spekulatif aklın, hürlüğün düşünülemezliğini isbâtladığını kabul edelim. Şu durumda ahlâk yerini spekulatif iddiaya terketmek zorunda kalır. Bunun tersi çelişkiye sürükler; yânî ‘hürlük’, o hâlde ahlâklılık, yerini doğa işleyişlerinin zorunluluğuna bırakır. Zirâ hürlük şartı bir yana, ahlâkin inkârı çelişkiye sevketmez. İmdi, ahlâk, hürlüğün spekulatif bilgisine ihtiyaç duymaz. Onun kavramının çelişkiyi barındırmayıp doğa işleyişinin zorunluluğuyla çakışmadığını düşünmem yeter. Ama şylerin iki türlü anlamını öğrenmedikçe az önce zikrettiğimiz şart da yetmeyebilir. Ahlâk ile doğa öğretileri birbirlerinden özenle ayıredilip her biri, kendine mahsûs sahaya hasredilmelidir. Ancak böyle bir eleştiri, bizi şylerin kendileriyle ilgili bilgisizliğimizin önünü alabilir ve salt olaya ilişkin teorik ‘bilgi’mizin zorunlu sınırlanışını tayîn edebilir. —XXIII, XXIV, XXV, XXVI/ 20, 21.&22.syflr.

İşte sunulan açıklamadan murad olunan, Tanrıya ve ruhun basit tabiatına ait kavramlar konusunda salt akla ilişkin eleştirel ilkelerin müsbet kullanımını ortaya çıkarmasıdır. Ne var ki, bunun üstünde burada fazlaca

imkân— atfedilebilmesiçin daha başka birtakım işlerin becerilmesi lazım gelir. Şu başka birtakım işler/işlemler, ille de teorik bilgi kaynaklarında aranmaları gerekmıyor. Bunların arasında, pekâlâ, pratik olanlarda da bulunabilir —XXVII/22.s, dipnot.

durmayağım. Nihâyet, aşkınlığa meyleden iddialara girişmekten spekulatif akıl alıkoyamadığım sürece ahlâkin kullanımına yönelik talepleri doğrultusunda Tanrı ile ölümsüzlük üstüne bir şey söyleyemem. Filvakî akıl, mümkün tecrübeinin nesnesine uzanan ilkelere başvurması lazım gelir. Bahsi geçen sahanın ötesinde kalıp da ele aldıklarını olay alanına geri getiremeyen salt akıldan kullanım değeri bulunan değerler türetmek imkânsızdır. Bundan dolayı '*inanc'a yer açabilmemçin 'bilgi'den vazgeçmem gerekmıştır*' (eğri yazış bizden; T.D.). Eleştirinin eleğinden geçmemiş metafizik öne sùrmeler, metafizik dogmacılığın, demekki salt akılın eleştirisinden yoksun kalınmışlıkta önyargı zuhûr eder. Buysa, hep son derece dogmacı olan inançsızlığın kaynağı olup ahlâka aykırıdır —XXVII, XXVIII, XXIX, XXX; 23&24.syflr.

Şu durumda gelecek nesillere "*Salt Akılın Eleştirisi*" çerçevesinde inşâa olunmuş metafizik sistem biçiminde bir mirâs bırakmak zor bir iş olmamakla birlikte, azımsanmaz bir hediyyedir...—XXXI.

Spekulatif filosof, farkında olmadan, kamuya yararlı bir bilimin taşıyıcısıdır. Bu bilimse, akılın eleştirisidir. Bahsolunan bilim, halk arasında asla yaygınlaşmaz. Aslında yaygınlaşması da gerekmez. Zirâ onda ince elenip sık dokunmuş kanıtların, âhâlinin kafasına, yararlı gerçeklikler gerekcesiyle, sokulması lazım gelmediği gibi, bunlara karşı ileri sürebileceği keskin itirâzları da tasarlamaaz. Oysa spekulasyona girişen kimseler gibi, her çığır (*école*) dahî, iki yönde hareket edip eleştiriçi tutumdan yoksun metafizikcilerin —yahut onlardan farksız dinadamlarının— git gide kendi öğretilerini çarpitmak bahâsına karışıkları halk arasında da ergeç anlaşmazlıklara yol açan kepâzeligi önlemek amacıyla spekulatif akıl haklarını kovuşturmaktadır. Maddecilik, şüphecilik, bâtil itikât, tanrıtanımaçılık, kadercilik ile idealism, son olarak da hür düşünceli geçmişenlerin inançsızlığı gibi, eleştiriden yoksun tutumlar, halka, zor da olsa, mâlolabilecek akımlara dönüşebilirler. Hükümetler, bilginlerin sorunlarıyla ugraşmağa eğilimliyseler, o takdirde bilimlerle de onları yürütenlerle de bilgece ilgilenirlerken az önce bahsi geçen çesitten eleştiriyi teşvik etmeli dirler. Böylece, kamunun şimdiye deðin dikkate almadığı, dolayısıyla ortadan kalkmaları hâlinde yokluklarını duymayacağı örümcek ağını andırır sistemleri yırtıldığından ortalığı karıştıran çığırların şu gülunc istibdâtları yerine, akla dayalı çalışmalar, sağlam tabana oturtulmuş olacak.

Eleştiri, bilim olarak salt bilgi durumundaki akılın *dogmacı işleyişine* karşı değil. Çünkü bilim olarak salt bilgi durumundaki akıl, her zaman dogmacı olmalı; özge bir deyişle, güvenilir ilkelerle *a priori* sapasaqlılıkta kanıtlanmalıdır. Eleştirinin karşı çıktıığı, felsefi kavramlardan türetilen salt bilgiyle, akılın çoktandır kullanageldiği ilkelere, her türlü araştırmayı hiçe sayarak haksızca varlığı öngören dogmacılıktır. O hâlde salt akılın, *kendi yetisi üstüne onceden hiçbir eleştiride bulunmaksızın* girişimi, bir dogmacı işlemidir —XXXIV, XXXV.

Eleştiri, salt bilgi içeriği bakımından, bilim biçiminde akılın *dogmatik sürecine* karşı çıkarılmış değil... Dogmacılık, şu durumda, baştan öz im-

kânlarını dikkate almaksızın salt aklın güttüğü ‘dediğim dedik’ (dogmatik) davâdır.

Eleştiri, aklın dogma davâsına salt bilgi çerçevesinde bilim olarak karışık değil. Çünkü bilim, sahnin ilkelerden doğrudan doğruya neşet etmiş kesin ısbâtlara, demekki dogmalaş/tırıl/mış ifâdelere dayalı olmak zorundadır. Peki eleştiri, neye karşıdır? Kaskatı kesilmiş dogmacılığa... Dogmacılık, bilimin zâten el altında tuttuğu ilkelerden türe/til/mış kavramlarla örülü olup bunların nasıl, hangi yollardan edinilmiş olduklarının hesabını vermemeyen bir davâdır. Dogmacılık, şu durumda taşıdığı öz imkânları baştan sına'yıp araştırmaksızın aklın saptığı bir çıkmazdır.

...Eleştiri, esâşlı bir metafiziği bilim rütbesine terfi ettiren etken olduğu bellidir. Bu iş, zorunlulukla dogmatik ve en sıkı biçimde, kamunun zevkini okşamayan bilimsel ve sistematik şartlar çerçevesinde gerçekleştirilmesi gerekdir. Süreç, heften *a priori* ve tümüyle spekulatif aklı tatmîn edecek tarzda yol alması gerekdir. Sözünü ettigimiz aklın tuttuğu çıkış yolu, haddizâtında metafiziğin dışladığı, kamunun zevkine yahut şüpheciliğe bile uyacak bir veche kazanmamalıdır. Giderek, eleştirinin öngördüğü tasarı uyarınca, geleceğin metafiziğini dogmacılığın sıkı sıkıya belirleyicisi meslekî Wolff'un çıkardığı yol harmasını izleyerek kurabiliriz. Almanyada henüz dumûra uğramamış gözüken akıl titizliğinin bârizörneğini veren Wolff, kavramların nasıl açıkça belirlenmesi, sahnin kanıtlamaların becerilmesi, bilimde acele, temelsiz, düşüncesizce adım atmanın önlenmesi gerektiği husunda bizleri bilgilendirmiştir —XXXVI.

...

Bu ikinci baskıda karanlıkta kalmış noktaları aydınlatma ile müphem hususları açığa kavuşturma fırsatını hebâ etmek istemedim. Zeyrek kişilerin işaret ettikleri, arzum hilâfina ortaya olmuş yanlış anlamalar ile anlamlandırmaları yeniden ele aldım. İster önermelerin kanıtlanışları isterse kitabın tüm taslağı söz konusu olsun, değişikliklere gitmedim. Bir felsefe eserinde hatâya düşülebileceğini gözden irak tutmamakla birlikte, önermelerimin ne bütünüyle tasarınlışlarında, ne kanıtlanışlarında ne de biçimlerinde kayda değer değişikliklerde bulunma lüzumunu duymadım... Sadece ifâde tarzında yapılacak çok iş var. Öncelikle kısmen duyarlılıkla ve zaman kavramıyla ilgili yanlış anlamaları gidermek, kısmen de zihin kavramına ilişkin karanlık noktaları aydınlatmak amacıyla yeni baskıda birtakım tashihe giriştim. Salt aklın ilkelerinde yeterli görmediğim delilleri çoğaltıp çatışkırlara götürmen aklı psikolojinin karanlıkta kalmış noktalarını açığa kavuşturmağa çaba harcadım. İfâde⁸ konusunda yaptığım değişiklikler,

⁸ Burada psikolojik İdealism'in yeniden çürütülmesi ve nesnel Gerçekciliğin dış görünüşünün sahnin ve kanâatîmcâ tek mümkün ısbâti hususunda öne sürdürdiğim kanıtların çoğaltılması söz konusudur. Metafiziğin esâş gâyesi doğrultusunda İdealism, nice masum gözükürse gözüksün, ama aslında hiç de öyle değil, evvellemirde içimizdeki duygunun bile bilgi malzemesini kendisinden devşirdiği dışımızdaki şeyle varlığını düpedüz inanç konusu kılmak, dışımızdakilerin

Transsensual Dialektiğin birinci bölümünün sonuna dek uzanmaktadır... Bu, tabii ilgili okurun hoşlanmayacağı, fakat kitabı fazlaıyla hâcmli olmasını önlemek bâbında kaçınılmaz birtakım kesinti yahut kısaltmalar anlamına gelmektedir. Sonuçta bahis konusu kesintilerin, kitabı taşıdığı fikir yapısının esâsına halel getirmemelerine azâmî çaba harcanıp dikkat edilmiştir. Bir felsefe çalışması, matematik zırhına bürünemediğinden, getirilen değişiklikler, ister istemez, önermeler esâsında birtakım yalpalamalara da yol açacaktır. Karşılaştırmada bulunmak isteyenlerin, her zaman, önceki baskiya başvurma imkânları var... — XXXVII & XXXVII

EK

İkinci Baskiya Önsözden kısmen tercüme ettiğimiz kesimlerin Almanca aslı:

VORREDE ZUR ZWEITEN AUFLAGE

...Es ist nicht Vermehrung, sondern Verunstaltung der Wissenschaften, wenn man ihre Grenzen ineinander laufen läßt; die Grenze der Logik aber ist dadurch ganz genau bestimmt, daß sie eine Wissenschaft ist, welche nichts als die formalen Regeln alles Denkens (es mag a priori oder empirisch sein, einen Ursprung oder Objekt haben, welches es wolle, in unserem Gemüte zufällige oder natürliche Hindernisse antreffen) ausführlich darlegt und strenge beweist —B2 VIII, 11.s.

Daß es der Logik so gut gelungen ist, diesen Vorteil hat sie bloß ihrer Eingeschränktheit zu verdanken, dadurch sie berechtigt, ja verbunden ist, von allen Objekten der Erkenntnis und ihrem Unterschiede zu abstrahieren, und in ihr also der Verstand es mit nichts weiter, als sich selbst und seiner Form, zu tun hat. Weit schwerer mußte es natürlicherweise für die Vernunft sein, den sicheren Weg der Wissenschaft einzuschlagen, wenn sie nicht bloß mit sich selbst, sondern auch mit Objekten zu schaffen hat; daher jene auch als Propädeutik gleichsam nur den Vorhof der Wissenschaften ausmacht, und wenn von Kenntnissen die Rede ist, man zwar eine Logik zur Beurteilung derselben voraussetzt, aber die Erwerbung derselben in eigentlich und objektiv so genannten Wissenschaften suchen muß —IX, 12.s.

... daß die Vernunft nur das einsieht, was sie selbst nach ihrem Entwurfe hervorbringt, daß sie mit Prinzipien ihrer Urteile nach beständigen Gesetzen vorangehen und die Natur nötigen müsse auf ihre Fragen zu antworten, nicht aber sich von ihr allein gleichsam am Leitbande

varolduğunu şüpheyle karşılayanlara da tatmîn edici kanıtlarla karşı çıkmamak, gerek felsefe gerekse insan aklıçın bir rezâlettir... —XXXIX.

gängeln lassen müsse; denn sonst hängen zufällige, nach keinem vorher entworfenen Plane gemachte Beobachtungen gar nicht in einem notwendigen Gesetze zusammen, welches doch die Vernunft sucht und bedarf. Die Vernunft muß mit ihren Prinzipien, nach denen allein übereinkommende Erscheinungen für Gesetze gelten können, in einer Hand, und mit dem Experiment, das sie nach jenen ausdachte, in der anderen, an die Natur gehen, zwar um von ihr belehrt zu werden, aber nicht in der Qualität eines Schülers, der sich alles vorsagen läßt, was der Lehrer will, sondern eines bestallten Richters, der die Zeugen nötigt, auf die Fragen zu antworten, —XIII, 14.s— die er ihnen vorlegt. Und so hat sogar Physik die so vorteilhafte Revolution ihrer Denkart lediglich dem Einfalle zu verdanken, demjenigen, was die Vernunft selbst in die Natur hineinlegt, gemäß, dasjenige in ihr zu suchen (nicht ihr anzudichten), was sie von dieser lernen muß, und wovon sie für sich selbst nichts wissen würde — XIV, 15.s. Hierdurch ist die Naturwissenschaft allererst in den sicheren Gang einer Wissenschaft gebracht worden, da sie so viel Jahrhunderte durch nichts weiter als ein bloßes Herumtappen gewesen war.

Der Metaphysik, einer ganz isolierten spekulativen Vernunfterkenntnis, die sich gänzlich über Erfahrungsbelehrung erhebt, und zwar durch bloße Begriffe (nicht wie Mathematik durch Anwendung derselben auf Anschauung), wo also Vernunft selbst ihr eigener Schüler sein soll, ist das Schicksal bisher noch so günstig nicht gewesen, daß sie den sicheren Gang einer Wissenschaft einzuschlagen vermocht hätte; ob sie gleich älter ist, als alle übrige, und bleiben würde, wenn gleich die übrigen insgesamt in dem Schlunde einer alles vertilgenden Barbarei gänzlich verschlungen werden sollten (XV, 15.s).

...Bisher nahm man an, alle unsere Erkenntnis müsse sich nach den Gegenständen richten, aber alle Versuche über sie a priori etwas durch Begriffe auszumachen, wodurch unsere Erkenntnis erweitert würde, gingen unter dieser Voraussetzung zunichte. Man versuche es daher einmal, ob wir nicht in den Aufgaben der Metaphysik damit besser fortkommen, daß wir annehmen, die Gegenstände müssen sich nach unserem Erkenntnis richten, welches so schon besser mit der verlangten Möglichkeit einer Erkenntnis derselben a priori zusammenstimmt, die über Gegenstände, ehe sie und gegeben werden, etwas festsetzen soll. Es ist hiermit ebenso, als mit den ersten Gedanken des Kopernikus bewandt, der, nachdem es mit der Erklärung der Himmelsbewegungen nicht gut fort wollte, wenn er annahm, das ganze Sternenheer drehe sich um den Zuschauer, versuchte, ob es nicht besser gelingen möchte, wenn er den Zuschauer sich drchen, und dagegen die Sterne in Ruhe ließ. In der Metaphysik kann man nun, was die Anschauung der Gegenstände betrifft, es auf ähnliche Weise versuchen. Wenn die Anschauung sich nach der Beschaffenheit der Gegenstände richten müßte, so sehe ich nicht ein, wie man a priori von ihr etwas wissen könne; richtet sich aber der Gegenstand (als Objekt der Sinne) nach der Beschaffenheit unseres Anschauungsvermögens, so kann ich mir diese

Möglichkeit ganz wohl vorstellen. Weil ich aber bei diesen Anschauungen, wenn sie Erkenntnisse werden sollen, nicht stehen bleiben kann, sondern sie als Vorstellungen auf irgend etwas als Gegenstand beziehen und diesen durch jene bestimmen muß, so kann ich entweder annehmen, die Begriffe, wodurch ich diese Bestimmung zustande bringe, richten sich auch nach dem Gegenstande, und dann bin ich wiederum in derselben Verlegenheit, wegen der Art, wie ich *a priori* hiervon etwas wissen könne; oder ich nehme an, die Gegenstände oder, welches einerlei ist, die Erfahrung, in welcher sie allein (als gegebene Gegenstände) erkannt werden, richte sich nach diesen Begriffen, so sehe ich sofort eine leichtere Auskunft, weil Erfahrung selbst eine Erkenntnisart ist, die Verstand erfordert, dessen Regel ich in mir, noch ehe mir Gegenstände gegeben werden, mithin *a priori* voraussetzen muß, welche in Begriffen *a priori* ausgedrückt wird, nach denen sich also alle Gegenstände der Erfahrung notwendig richten und mit ihnen übereinstimmen müssen. Was Gegenstände betrifft, sofern sie bloß durch Vernunft und zwar notwendig gedacht, die aber (so wenigstens, wie die Vernunft sie denkt) gar nicht in der Erfahrung gegeben werden können, so werden die Versuche sie zu denken (denn denken müssen sie sich doch lassen), hernach einen herrlichen Probierstein desjenigen abgeben, was wir als die veränderte Methode der Denkungsart annehmen, daß wir nämlich von den Dingen nur das *a priori* erkennen, was wir selbst in sie legen — XVIII, 17.s.

[...] ayraçlarda sunulan metinler, dipnottur.

[Diese dem Naturforscher nachgeahmte Methode besteht also darin: die Elemente der reinen Vernunft in dem zu suchen, was sich durch ein Experiment bestätigen oder widerlegen läßt. Nun läßt sich zur Prüfung der Sätze der reinen Vernunft, vornehmlich wenn sie über alle Grenze möglicher Erfahrung hinaus gewagt werden, kein Experiment mit ihren Objekten machen (wie in der Naturwissenschaft): also wird es nur mit Begriffen und Grundsätzen, die wir *a priori* annehmen, tunlich sein, indem man sie nämlich so einrichtet, daß dieselben Gegenstände einerseits als Gegenstände der Sinne und des Verstandes für die Erfahrung, andererseits aber doch als Gegenstände, die man bloß denkt, allenfalls für die isolierte und über Erfahrungsgrenze hinausstrebende Vernunft, mithin von zwei verschiedenen Seiten betrachtet werden können. Findet es sich nun, daß, wenn man die Dinge aus jenem doppelten Gesichtspunkte betrachtet, Einstimmung mit dem Prinzip der reinen Vernunft stattfinde, bei einerlei Gesichtspunkte aber ein unvermeidlicher Widerstreit der Vernunft mit sich selbst entspringe, so entscheidet das Experiment für die Richtigkeit jener Unterscheidung — XVIII, 17.s]

Dieser Versuch gelingt nach Wunsch, und verspricht der Metaphysik in ihrem ersten Teile, da sie sich nämlich mit Begriffen *a priori* beschäftigt, davon die korrespondierenden Gegenstände in der Erfahrung jenen angemessen gegeben werden können, den sicheren Gang einer

Wissenschaft. Denn man kann nach dieser Veränderung der Denkart die Möglichkeit einer Erkenntnis a priori ganz wohl erklären, und, was noch mehr ist, die Gesetze, welche a priori der Natur, als dem Inbegriffe der Gegenstände der Erfahrung, zum Grunde liegen, mit ihren genugtuenden Beweisen versehen, welches beides nach der bisherigen Verfahrungsart unmöglich war. Aber es ergibt sich aus dieser Deduktion unseres Vermögens a priori zu erkennen, im ersten Teile der Metaphysik ein befremdliches und dem ganzen Zwecke derselben, der den zweiten Teil beschäftigt, dem Anscheine nach sehr nachteiliges Resultat, nämlich daß wir mit ihm nie über die Grenze möglicher Erfahrung hinauskommen können, welches doch gerade die wesentlichste Angelegenheit dieser Wissenschaft ist. Aber hierin liegt eben das Experiment einer Gegenprobe der Wahrheit des Resultats jener ersten Würdigung unserer Vernunfterkenntnis a priori, daß sie nämlich nur auf Erscheinungen gehe, die Sache an sich selbst dagegen zwar als für sich wirklich, aber von uns unerkannt, liegen lasse. Denn das, was uns notwendig über die Grenze der Erfahrung und aller Erscheinungen hinaus zu gehen treibt, ist das Unbedingte, welches die Vernunft in den Dingen an sich selbst notwendig und mit allem Recht zu allem Bedingten, und dadurch die Reihe der Bedingungen als vollendet verlangt. Findet sich nun, wenn man annimmt, unsere Erfahrungserkenntnis richte sich nach den Gegenständen als Dingen an sich selbst, daß das Unbedingte ohne Widerspruch gar nicht gedacht werden könne; dagegen, wenn man annimmt, unsere Vorstellung der Dinge, wie sie uns gegeben werden, richte sich nicht nach diesen, als Dingen an sich selbst, sondern diese Gegenstände vielmehr, als Erscheinungen, richten sich nach unserer Vorstellungsart, der Widerspruch wegfallen; und daß folglich das Unbedingte nicht an Dingen, sofern wir sie kennen, (sie uns gegeben werden,) wohl aber an ihnen, sofern wir sie nicht kennen, als Sachen an sich selbst, angetroffen werden müsse: so zeigt sich, daß, was wir Anfangs nur zum Versuche annahmen, gegründet sei —XIX, XX, XXI, 18.&19.syflr.

[Die Analysis des Metaphysikers schied die reine Erkenntnis a priori in zwei sehr ungleichartige Elemente, nämlich die der Dinge als Erscheinungen, und dann der Dinge an sich selbst. Die Dialektik verbindet beide wiederum zur Einhelligkeit mit der notwendigen Vernunftidee des Unbedingten und findet, daß diese Einhelligkeit niemals anders, als durch jene Unterscheidung herauskomme, welche also die wahre ist —XXII, 19.s].

In jenem Versuche, das bisherige Verfahren der Metaphysik umzuändern, und dadurch, daß wir nach dem Beispiele der Geometer und Naturforscher eine gänzliche Revolution mit derselben vornehmen, besteht nun das Geschäft dieses Kritik der reinen spekulativen Vernunft. Sie ist ein Traktat von der Methode, nicht ein System der Wissenschaft selbst; aber

sie verzeichnet gleichwohl den ganzen Umriß derselben, sowohl in Ansehung ihrer Grenzen, als auch den ganzen inneren Gliederbau derselben. Denn das hat die reine, spekulative Vernunft Eigentümliches an sich, daß sie ihr eigen Vermögen, nach Verschiedenheit der Art, wie sie sich Objekte zum Denken wählt, ausmessen, und auch selbst die mancherlei Arten, sich Aufgaben vorzulegen, vollständig vorzählen, und so den ganzen Vorriß zu einem System der Metaphysik verzeichnen kann und soll; weil, was das erste betrifft, in der Erkenntnis a priori den Objekten nichts beigelegt werden kann, als was das denkende Subjekt aus sich selbst hennimmt, und, was das zweite anlangt, sie in Ansehung der Erkenntnisprinzipien eine ganz abgesonderte, für sich bestehende Einheit ist, in welcher ein jedes Glied, wie in einem organisierten Körper, um aller anderen und alle um eines willen da sind, und kein Prinzip mit Sicherheit in einer Beziehung genommen werden kann, ohne es zugleich in der durchgängigen Beziehung zum ganzen reinen Vernunftgebrauch untersucht zu haben. Dafür aber hat auch die Metaphysik das seltene Glück, welches keiner anderen Vernunftwissenschaft, die es mit Objekten zu tun hat (denn die Logik beschäftigt sich nur mit der Form des Denkens überhaupt), zuteil werden kann, daß, wenn sie durch diese Kritik in den sicheren Gang einer Wissenschaft gebracht worden, sie das ganze Feld der für sie gehörigen Erkenntnisse völlig befassen und also ihr Werk vollenden und für die Nachwelt, als einen nie zu vermehrnden Hauptstuhl, zum Gebrauche niederlegen kann, weil sie es bloß mit Prinzipien und den Einschränkungen ihres Gebrauchs zu tun hat, welche durch jene selbst bestimmt werden. Zu dieser Vollständigkeit ist sie daher, als Grundwissenschaft, auch verbunden, und von ihr muß gesagt werden können: nil actum reputam, si quid superesset agendum —XXIII, XXIV/ 20.&21.syflr..

Aber was ist denn das, wird man fragen, für ein Schatz, den wir der Nachkommenschaft mit einer solchen durch Kritik geläuterten, dadurch aber auch in einen beharrlichen Zustand gebrachten Metaphysik zu hinterlassen gedenken? Man wird bei einer flüchtigen Übersicht dieses Werkes wahrzunehmen glauben, daß der Nutzen davon doch nur negativ sei, uns nämlich mit der spekulativen Vernunft niemals über die Erfahrungsgrenze hinaus zu wagen, und das ist auch in der Tat ihr erster Nutzen. Dieser aber wird alsbald positiv, wenn man inne wird, daß die Grundsätze, mit denen sich spekulative Vernunft über ihre Grenze hinauswagt, in der Tat nicht Erweiterung, sondern, wenn man sie näher betrachtet, Verengung unseres Vernunftgebrauchs zum unausbleiblichen Erfolg haben, indem sie wirklich die Grenzen der Sinnlichkeit, zu der sie eigentlich gehören, über alles zu erweitern und so den reinen (praktischen) Vernunftgebrauch gar zu verdrängen drohen. Daher ist eine Kritik, welche die erstere einschränkt, sofern zwar negativ, aber, indem sie dadurch zugleich ein Hindernis, welches den letzteren Gebrauch einschränkt oder gar zu vernichten droht, aufhebt, in der Tat von positivem und sehr wichtigem Nutzen, sobald man überzeugt wird, daß es einen

schlechterdings notwendigen praktischen Gebrauch der reinen Vernunft (den moralischen) gebe, in welchem sie sich unvermeidlich über die Grenzen der Sinnlichkeit erweitert, dazu sie zwar von der spekulativen keiner Beihilfe bedarf, dennoch aber wider ihre Gegenwirkung gesichert sein muß, um nicht in Widerspruch mit sich selbst zu geraten. Diesem Dienste der Kritik den positiven Nutzen abzusprechen, wäre eben so viel, als sagen, daß Polizei keinen positiven Nutzen schaffe, weil ihr Hauptgeschäft doch nur ist, der Gewalttätigkeit, welche Bürger von Bürgern zu besorgen haben, einen Riegel vorzuschieben, damit ein jeder seine Angelegenheit ruhig und sicher treiben könne. Daß Raum und Zeit nur Formen der sinnlichen Anschauung, also nur Bedingungen der Existenz der Dinge als Erscheinungen sind, daß wir ferner keine Verstandesbegriffe, mithin auch gar keine Elemente zur Erkenntnis der Dinge haben, als sofern diesen Begriffen korrespondierende Anschauung gegeben werden kann, folglich wir von keinem Gegenstande als Dinge an sich selbst, nur sofern es Objekt der sinnlichen Anschauung ist, d.i. als Erscheinung, Erkenntnis haben können, wird im analytischen Teile der Kritik bewiesen; woraus denn freilich die Einschränkung aller nur möglichen spekulativen Erkenntnis der Vernunft auf bloße Gegenstände der Erfahrung folgt. Gleichwohl wird, welches wohl gemerkt werden muß, doch dabei immer vorbehalten, daß wir eben dieselben Gegenstände auch als Dinge an sich selbst, wenn gleich nicht erkennen, doch wenigstens müssen denken können⁵. Denn sonst würde der ungereimte Satz daraus folgen, daß Erscheinung ohne etwas wäre, was da erscheint. Nun wollen wir annehmen, die durch unsere Kritik notwendiggemachte Unterscheidung der Dinge als Gegenstände der Erfahrung, von eben denselben, als Dingen an sich selbst, wäre gar nicht gemacht, so mußte der Grundsatz der Kausalität und mithin der Naturmechanismus in Bestimmung derselben durchaus von allen Dingen überhaupt als wirkenden Ursachen gelten. Von eben demselben Wesen also, z.B. der menschlichen Seele, würde ich nicht sagen können, ihr Wille sei frei, und er sei doch zugleich der Naturnotwendigkeit unterworfen, d.i. nicht frei, ohne in einen offensbaren Widerspruch zu geraten; weil ich die Seele in beiden Sätzen in eben derselben Bedeutung, nämlich als Ding überhaupt (als Sache an dich selbst) genommen habe, und, ohne vorhergehende Kritik, auch nicht anders nehmen konnte. Wenn aber die Kritik nicht geirrt hat, da sie das Objekt in zweierlei Bedeutung nehmen lehrt, nämlich als Erscheinung, oder als Ding an sich selbst; wenn die Deduktion ihrer Verstandesbegriffe richtig ist, mithin auch der Grundsatz der Kausalität nur auf Dinge im ersten Sinne genommen, nämlich sofern sie Gegenstände der Erfahrung sind, geht, eben dieselben aber nach der zweiten Bedeutung ihm nicht unterworfen sind, so wird eben derselbe Wille in der Erscheinung (den sichtbaren Handlungen) als dem Naturgesetze notwendig gemäß und sofern nicht frei, und doch andererseits, als einem Ding an sich selbst angehörig, jenem nicht unterworfen, mithin als frei gedacht, ohne daß

hierbei ein Widerspruch vorgeht. Ob ich nun gleich meine Seele, von der letzteren Seite betrachtet, durch keine spekulative Vernunft (noch weniger durch empirische Beobachtung), mithin auch nicht die Freiheit als Eigenschaft eines Wesens, dem ich Wirkungen in der Sinnenwelt zuschreibe, erkennen kann, darum weil ich ein solches seiner Existenz nach, und doch nicht in der Zeit, bestimmt erkennen müßte, (welches, weil ich meinem Begriffe keine Anschauung unterlegen kann, unmöglich ist), so kann ich mir doch die Freiheit denken, d.i. die Vorstellung davon enthält wenigstens keinen Widerspruch in sich, wenn unsere kritische Unterscheidung beider (der sinnlichen und intellektuellen) Vorstellungsarten und die davon herrührende Einschränkung der reinen Verstandesbegriffe, mithin auch der aus ihnen fließenden Grundsätze, statt hat. Gesetzt nun, die Moral setze notwendig Freiheit (im strengsten Sinne) als Eigenschaft unseres Willens voraus, indem sie praktische in unserer Vernunft liegende ursprüngliche Grundsätze als Data derselben *a priori* anführt, die ohne Voraussetzung der Freiheit schlechterdings unmöglich wären, die spekulative Vernunft aber hätte bewiesen, daß diese sich gar nicht denken lasse, so muß notwendig jene Voraussetzung, nämlich die moralische, derjenigen weichen, deren Gegenteil einen offebaren Widerspruch enthält, folglich Freiheit und mit ihr Sittlichkeit (denn deren Gegenteil enthält keinen Widerspruch, wenn nicht schon Freiheit vorausgesetzt wird,) dem Naturmechanismus den Platz einräumen. So aber, da ich zur Moral nichts weiter brauche, als daß Freiheit sich nur nicht selbst widerspreche, und sich also doch wenigstem denken lasse, ohne nötig zu haben, sie weiter einzusehen, daß sie also dem Naturmechanismus eben derselben Handlung (in anderer Beziehung genommen) gar kein Hindernis in den Weg lege: so behauptet die Lehre der Sittlichkeit ihren Platz, und die Naturlehre auch den ihrigen, welches aber nicht stattgefunden hätte, wenn nicht Kritik uns zuvor von unserer unvermeidlichen Unwissenheit in Ansehung der Dinge an sich selbst belehrt, und alles, was wir theoretisch erkennen können, auf bloße Erscheinungen eingeschränkt hätte.

Eben diese Erörterung des positiven Nutzens kritischer Grundsätze der reinen Vernunft läßt sich in Anschung des Begriffs von Gott und der einfachen Natur unserer Seele zeigen, die ich aber der Kürze halber vorbeigehe. Ich kann also Gott, Freiheit und Unsterblichkeit zum Behuf des notwendigen praktischen Gebrauchs meiner Vernunft nicht einmal annehmen, wenn ich nicht der spekulativen Vernunft zugleich ihre Anmaßung überschwenglicher Einsichten benehme, weil sie sich, um zu diesen zu gelangen, solcher Grundsätze bedienen muß, die, indem sie in der Tag bloß auf Gegenstände möglicher Erfahrung reichen, wenn sie gleichwohl auf das angewandt werden, was nicht ein Gegenstand der Erfahrung sein kann, wirklich dieses jederzeit in Erscheinung verwandeln, und so alle praktische Erweiterung der reinen Vernunft für unmöglich erklären. Ich mußte also das Wissen aufheben, um zum Glauben Platz zu

bekommen, und der Dogmatismus der Metaphysik, d.i. das Vorurteil, in ihr ohne Kritik der reinen Vernunft fortzukommen, ist die wahre Quelle alles der Moralität widerstreitenden Unglaubens, der jederzeit gar sehr dogmatisch ist. - Wem es also mit einer nach Maßgabe der Kritik der reinen Vernunft abgefaßten systematischen Metaphysik eben nicht schwer sein kann, der Nachkommenschaft ein Vermächtnis zu hinterlassen, so ist dies kein für gering zu achtendes Geschenk; man mag nun bloß auf die Kultur der Vernunft durch den sicheren Gang einer Wissenschaft überhaupt, in Vergleichung mit dem grundlosen Tappen und leichtsinnigen Herumstreifen derselben ohne Kritik sehen, oder auch auf bessere Zeitanwendung einer wißbegierigen Jugend, die beim gewöhnlichen Dogmatismus so frühe und so viele Aufmunterung bekommt, über Dinge, davon sie nichts versteht, und darin sie, so wie niemand in der Welt, auch nie etwas einsehen wird, bequem zu vernünfteln, oder gar auf Erfindung neuer Gedanken und Meinungen auszugehen, und so die Erlernung gründlicher Wissenschaften zu verabsäumen; am meisten aber, wenn man den unschätzbaren Vorteil in Anschlag bringt, allen Einwürfen wider Sittlichkeit und Religion auf sokratische Art, nämlich durch den klarsten Beweis der Unwissenheit der Gegner, auf alle künftige Zeit ein Ende zu machen. Denn irgend eine Metaphysik ist immer in der Welt gewesen, und wird auch wohl ferner, mit ihr aber auch eine Dialektik der reinen Vernunft, weil sie ihr natürlich ist, darin anzutreffen sein. Es ist also die erste und wichtigste Angelegenheit der Philosophie, einmal für allemal ihr dadurch, daß man die Quelle der Irrtümer verstopft, allen nachteiligen Einfluß zu benehmen. Bei dieser wichtigen Veränderung im Felde der Wissenschaften, und dem Verluste, den spekulative Vernunft an ihrem bisher eingebildeten Besitze erleiden muß, bleibt dennoch alles mit der allgemeinen menschlichen Angelegenheit, und dem Nutzen, den die Welt bisher aus den Lehren der reinen Vernunft zog, in demselben vorteilhaften Zustande, als es jemalen war, und der Verlust trifft nur das Monopol der Schulen, keineswegs aber das Interesse der Menschen. Ich frage den unbiegsamsten Dogmatiker, ob der Beweis von der Fortdauer unserer Seele nach dem Tode aus der Einfachheit der Substanz, ob der von der Freiheit des Willens gegen den allgemeinen Mechanismus durch die subtilen, obzwar ohnmächtigen Unterscheidungen subjektiver und objektiver praktischer Notwendigkeit, oder ob der vom Dasein Gottes aus dem Begriffe eines allerrealsten Wesens, (der Zufälligkeit des Veränderlichen, und der Notwendigkeit eines ersten Bewegers,) nachdem sie von den Schulen ausgingen, jemals haben bis zum Publikum gelangen und auf dessen Überzeugung den mindesten Einfluß haben können? Ist dieses nun nicht geschehen, und kann es auch, wegen der Untauglichkeit des gemeinen Menschenverstandes zu so subtiler Spekulation, niemals erwartet werden; hat vielmehr, was das erstere betrifft, die jedem Menschen bemerkliche Anlage seiner Natur, durch das Zeitliche (als zu den Anlagen seiner ganzen Bestimmung unzulänglich) nie zufrieden gestellt werden zu

können, die Hoffnung eines künftigen Lebens, in Ansehung des zweiten die bloße klare Darstellung der Pflichten im Gegensatze aller Ansprüche der Neigungen das Bewußtsein der Freiheit, und endlich, was das dritte anlangt, die herrliche Ordnung, Schönheit und Fürsorge, die allerwärts in der Natur hervorblickt, allein den Glauben an einen weisen und großen Welturheber, die sich aufs Publikum verbreitende Überzeugung, sofern sie auf Vernunftgründen beruht, ganz allein bewirken müssen: so bleibt ja nicht allein dieser Besitz ungestört, sondern er gewinnt vielmehr dadurch noch an Ansehen, daß die Schulen nunmehr belehrt werden, sich keine höhere und ausgebrettere Einsicht in einem Punkte anzumaßen, der die allgemeine menschliche Angelegenheit betrifft, als diejenige ist, zu der die große (für uns achtungswürdigste) Menge auch eben so leicht gelangen kann, und sich also auf die Kultur dieser allgemein faßlichen und in moralischer Absicht hinreichenden Beweisgründe allein einzuschränken. Die Veränderung betrifft also bloß die arroganten Ansprüche der Schulen, die sich gerne hierin (wie sonst mit Recht in vielen anderen Stücken) für die alleinigen Kenner und Aufbewahrer solcher Wahrheiten möchten halten lassen, von denen sie dem Publikum nur den Gebrauch mitteilen, den Schlüssel derselben aber für sich behalten (*quod mecum nescit, solus vult scire videri*). Gleichwohl ist doch auch für einen billigeren Anspruch des spekulativen Philosophen gesorgt. Er bleibt immer ausschließlich Depositär einer dem Publikum ohne dessen Wissen nützlichen Wissenschaft, nämlich der Kritik der Vernunft; denn die kann niemals populär werden, hat aber auch nicht nötig, es zu sein; weil, so wenig dem Volke die fein gesponnenen Argumente für nützliche Wahrheiten in den Kopf wollen, ebensowenig kommen ihm auch die eben so subtilen Einwürfe dagegen jemals in den Sinn; dagegen, weil die Schule, so wie jeder sich zur Spekulation erhebende Mensch, unvermeidlich in beide gerät, jene dazu verbunden ist, durch gründliche Untersuchung der Rechte der spekulativen Vernunft einmal für allemal dem Skandal vorzubeugen, das über kurz oder lang selbst dem Volke aus den Streitigkeiten aufstoßen muß, in welche sich Metaphysiker (und als solche endlich auch wohl Geistliche) ohne Kritik unausbleiblich verwickeln, und die selbst nachher ihre Lehren verfälschen. Durch diese kann nun allein dem Materialismus, Fatalismus, Atheismus, dem freigeisterischen Unglauben, der Schwärmerei und Aberglauben, die allgemein schädlich werden können, zuletzt auch dem Idealismus und Skeptizismus, die mehr den Schulen gefährlich sind und schwerlich ins Publikum übergehen können, selbst die Wurzel abgeschnitten werden. Wenn Regierungen sich ja mit Angelegenheiten der Gelehrten zu befassen gut finden, so würde es ihrer weisen Fürsorge für Wissenschaften sowohl als Menschen weit gemäßer sein, die Freiheit einer solchen Kritik zu begünstigen, wodurch die Vernunftbearbeitungen allein auf einen festen Fuß gebracht werden können, als den lächerlichen Despotismus der Schulen zu unterstützen, welche über öffentliche Gefahr ein lautes Geschrei erheben, wenn man ihre Spinnweben zerreißt, von

denen doch das Publikum niemals Notiz genommen hat, und deren Verlust es also auch nie fühlen kann. Die Kritik ist nicht dem dogmatischen Verfahren der Vernunft in ihrem reinen Erkenntnis als Wissenschaft entgegengesetzt, (denn diese muß jederzeit dogmatisch, d.i. aus sicheren Prinzipien *a priori* strenge beweisend sein,) sondern dem Dogmatismus, d.i. der Anmaßung, mit einer reinen Erkenntnis aus Begriffen (der philosophischen), nach Prinzipien, so wie sie die Vernunft längst im Gebrauche hat, ohne Erkundigung der Art und des Rechts, womit sie dazu gelangt ist, allein fortzukommen. Dogmatismus ist also das dogmatische Verfahren der reinen Vernunft, ohne vorangehende Kritik ihres eigenen Vermögens. Diese Entgegenseitung soll daher nicht der geschwätzigen Seichtigkeit, unter dem angemaßten Namen der Popularität, oder wohl gar dem Skeptizismus, der mit der ganzen Metaphysik kurzen Prozeß macht, das Wort reden; vielmehr ist die Kritik die notwendige vorläufige Veranstaltung zur Beförderung einer gründlichen Metaphysik als Wissenschaft, die notwendig dogmatisch und nach der strengsten Forderung systematisch, mithin schulgerecht (nicht populär) ausgeführt werden muß; denn diese Forderung an sie, da sie sich anheischig macht, gänzlich *a priori*, mithin zu völliger Befriedigung der spekulativen Vernunft ihr Geschäft auszuführen, ist unnachlässlich. In der Ausführung also des Plans, den die Kritik vorschreibt, d.i. im künftigen System der Metaphysik, müssen wir dereinst der strengen Methode des berühmten Wolf, des größten unter allen dogmatischen Philosophen, folgen, der zuerst das Beispiel gab, (und durch dies Beispiel der Urheber des bisher noch nicht erloschenen Geistes der Gründlichkeit in Deutschland wurde,) wie durch gesetzmäßige Feststellung der Prinzipien, deutliche Bestimmung der Begriffe, versuchte Strenge der Beweise, Verhütung kühner Sprünge in Folgerungen der sichere Gang einer Wissenschaft zu nehmen sei, der auch eben darum eine solche, als Metaphysik ist, in diesen Stand zu versetzen vorzüglich geschickt war, wenn es ihm beigefallen wäre, durch Kritik des Organs, nämlich der reinen Vernunft selbst, sich das Feld vorher zu bereiten: ein Mangel, der nicht sowohl ihm, als vielmehr der dogmatischen Denkungsart seines Zeitalters beizumessen ist, und darüber die Philosophen seiner sowohl, als aller vorigen Zeiten einander nichts vorzuwerfen haben. Diejenigen, welche seine Lehrart und doch zugleich auch das Verfahren der Kritik der reinen Vernunft verwerfen, können nichts anderes im Sinne haben, als die Fesseln der Wissenschaft gar abzuwerfen, Arbeit in Spiel, Gewißheit in Meinung und Philosophie in Philodoxie zu verwandeln.

Was diese zweite Auflage betrifft, so habe ich, wie billig, die Gelegenheit derselben nicht vorbei lassen wollen, um den Schwierigkeiten und der Dunkelheit so viel möglich abzuhelfen, woraus manche Mißdeutungen entsprungen sein mögen, welche scharfsinnigen Männern, vielleicht nicht ohne meine Schuld, in der Beurteilung dieses Buchs aufgestoßen sind. In den Sätzen selbst und ihren Beweisgründen,

imgleichen der Form sowohl als der Vollständigkeit des Plans, habe ich nichts zu ändern gefunden; welches teils der langen Prüfung, der ich sie unterworfen hatte, ehe ich es dem Publikum vorlegte, teils der Beschaffenheit der Sache selbst, nämlich der Natur einer reinen spekulativen Vernunft, beizumessen ist, die einen wahren Gliederbau enthält, worin alles Organ ist, nämlich alles um eines willen und ein jedes Einzelne um aller willen, mithin jede noch so kleine Gebrechlichkeit, sie sei ein Fehler (Irrtum) oder Mangel, sich im Gebrauche unausbleiblich verraten muß. In dieser Unveränderlichkeit wird sich dieses System, wie ich hoffe, auch fernerhin behaupten. Nicht Eigendünkel, sondern bloß die Evidenz, welche das Experiment der Gleichheit des Resultats, im Ausgange von den mindesten Elementen bis zum Ganzen der reinen Vernunft, und im Rückgange vom Ganzen (denn auch dieses ist für sich durch die Endabsicht derselben im Praktischen gegeben) zu jedem Teile bewirkt, indem der Versuch, auch nur den kleinsten Teil abzuändern, sofort Widersprüche, nicht bloß des Systems, sondern der allgemeinen Menschenvernunft herbeiführt, berechtigt mich zu diesem Vertrauen. Allein in der Darstellung ist noch viel zu tun, und hierin habe ich mit dieser Auflage Verbesserungen versucht, welche teils dem Mißverstände der Ästhetik, vornehmlich dem im Begriffe der Zeit, teils der Dunkelheit der Deduktion der Verstandesbegriffe, teils dem vermeintlichen Mangel einer genügsamen Evidenz in den Beweisen der Grundsätze des reinen Verstandes, teils endlich der Mißdeutung der rationalen Psychologie vorgerückten Paralogismen abhelfen sollen. Bis hierher (nämlich nur bis zu Ende des ersten Hauptstücks der transzentalen Dialektik) und weiter nicht erstrecken sich meine Abänderungen der Darstellungsart⁶, weil die Zeit zu kurz und mir in Ansehung des übrigen auch kein Mißverständ sachkundiger und unparteiischer Prüfer vorgekommen war, welche, auch ohne daß ich sie mit dem ihnen gebührenden Lobe nennen darf, die Rücksicht, die ich auf ihre Erinnerungen genommen habe, schon von selbst an ihren Stellen antreffen werden. Mit dieser Verbesserung aber ist ein kleiner Verlust für den Leser verbunden, der nicht zu verhüten war, ohne das Buch gar zu voluminos zu machen, nämlich, daß verschiedenes, was zwar nicht wesentlich zur Vollständigkeit des Ganzen gehört, mancher Leser aber doch ungern missen möchte, indem es sonst in anderer Absicht brauchbar sein kann, hat weggelassen oder abgekürzt vorgetragen werden müssen, um meiner, wie ich hoffe, jetzt faßlicheren Darstellung Platz zu machen, die im Grunde in Ansehung der Sätze und selbst ihrer Beweisgründe, schlechterdings nichts verändert, aber doch in der Methode des Vortrags hin und wieder so von der vorigen abgeht, daß sie durch Einschaltungen sich nicht bewerkstelligen ließ. Dieser kleine Verlust, der ohnedem, nach jedes Belieben, durch Vergleichung mit der ersten Auflage ersetzt werden kann, wird durch die größere Faßlichkeit, wie ich hoffe, überwiegend ersetzt. Ich habe in verschiedenen öffentlichen Schriften (teils bei Gelegenheit der Rezension mancher Bücher, teils in besonderen

Abhandlungen) mit dankbarem Vergnügen wahrgenommen, daß der Geist der Gründlichkeit in Deutschland nicht erstorben, sondern nur durch den Modeton einer geniemäßigen Freiheit im Denken auf kurze Zeit überschrieen worden, und daß die dornigen Pfade der Kritik, die zu einer schulgerechten, aber als solche allein dauerhaften und daher höchstnotwendigen Wissenschaft der reinen Vernunft führen, mutige und helle Köpfe nicht gehindert haben, sich derselben zu bemeistern. Diesen verdienten Männern, die mit der Gründlichkeit der Einsicht noch das Talent einer lichtvollen Darstellung (dessen ich mir eben nicht bewußt bin) so glücklich verbinden, überlasse ich meine in Ansehung der letzteren hin und wieder etwa noch mangelhafte Bearbeitung zu vollenden, denn widerlegt zu werden ist in diesem Falle keine Gefahr, wohl aber nicht verstanden zu werden. Meinerseits kann ich mich auf Streitigkeiten von nun an nicht einlassen, ob ich zwar auf alle Winke, es sei von Freunden oder Gegnern, sorgfältig achten werde, um sie in der künftigen Ausführung des Systems dieser Propädeutik gemäß zu benutzen. Da ich während dieser Arbeiten schon ziemlich tief ins Alter fortgerückt bin (in diesem Monat ins vierundsechzigste Jahr,) so muß ich, wenn ich meinen Plan, die Metaphysik der Natur sowohl als der Sitten, als Bestätigung der Richtigkeit der Kritik der spekulativen sowohl als praktischen Vernunft, zu liefern, ausführen will, mit der Zeit sparsam verfahren, und die Aufhellung sowohl der in diesem Werke anfangs kaum vermeidlichen Dunkelheiten, als die Verteidigung den Ganzen von den verdienten Männern, die es sich zu eigen gemacht haben, erwarten. An einzelnen Stellen läßt sich jeder philosophische Vortrag zwacken, (denn er kann nicht so gepanzert auftreten, als der mathematische,) indessen, daß doch der Gliederbau des Systems, als Einheit betrachtet, dabei nicht die mindeste Gefahr läuft, zu dessen Übersicht, wenn es neu ist, nur wenige die Gewandtheit des Geistes, noch weniger aber, weil ihnen alle Neuerung ungelegen kommt, Lust besitzen. Auch scheinbare Widersprüche lassen sich, wenn man einzelne Stellen, aus ihrem Zusammenhange gerissen, gegeneinander vergleicht, in jeder, vornehmlich als freie Rede fortgehenden Schrift ausklauben, die in den Augen dessen, der sich auf fremde Beurteilung verläßt, ein nachteiliges Licht auf diese werfen, demjenigen aber, der sich der Idee im Ganzen bemächtigt hat, sehr leicht aufzulösen sind. Indessen, wenn eine Theorie in sich Bestand hat, so dienen Wirkung und Gegenwirkung, die ihr anfänglich große Gefahr drohten, mit der Zeit nur dazu, um ihre Unebenheiten abzuschleifen, und wenn sich Männer von Unparteilichkeit, Einsicht und wahrer Popularität damit beschäftigen, ihr in kurzer Zeit auch die erforderliche Eleganz zu verschaffen.

Königsberg, im Aprilmonat 1787.

GİRİŞ

I

SALT İLE DENEYSEL BİLGİ ARASINDAKİ AYIRIM HAKKINDA

B1 Bütün bilgimizin tecrübeyle başladığına şüphe yok. Öyle değilse, bir taraftan duyularımızı; öbür yanda tasavvurlarımızı kendiliğinden üreten; ve nihâyet bunları karşılaştırmamızı, aralarında bağ kurmamızı yahut aralarındaki ayırmaları tesbit etmemizi, böylelikle de devşirdiğimiz ham duyu verilerini işleyerek varolanlarla ilgili bilgi edinmemizi sağlayan anlama etkinliğimizi harekete geçiren nesnelere dayanmaksızın bilme yetimi zi boşandırmakçın tecrübebeden gayrı nereye uzanabilirdik ki? Öyleyse bizlerde *zamanca* tecrübebeden önce —tecrübeye mukaddem— hiçbir vechile bilgi olagelmez. Bilgimiz tecrübeyle başlar.

10 Her ne kadar bilgimiz, tecrübeyle başlasa da, tecrübebeden neşet etmez. Zirâ, tecrübe bilgimiz, pekâlâ, konu olduğumuz etkiler ile yalnızca duyu verilerinden etkilenmiş bilme yetimin kendisinden kattıklarından bir birleştiği sayılabilir. Bu birleştiği, söz konusu ana maddeden ancak uzun bir ustalaşma safhasının ardından ayıracak dikkat ile beceriyi elde edebiliriz.

20 Şu durumda burada, hemen ilk bakışta çözülemeyip de en azından daha yakından incelenmeği gerektiren bir sorun karşımızda duruyor: Bu da, tecrübebeden, öyleki bütün duyu verilerinden bağımsız bir bilginin bulunabileceği sorunudur. İşte buna *a priori* bilgi denilir. Kaynağını *a posteriori*de, başkaca dendikte tecrübebede bulan *deneysel* (*empirik*) bilgiden *a priori* bilgi ayırtedilir.

B2 Bununla birlikte, bahsi geçen deyim, sergilenmiş olan sorunun bütün anlamını layıkıyla belirlemekte yetersiz kaldığına şüphe yok. Çünkü tecrübe kaynaklarından derlenmiş kimi bilgilerin *a priorisine* yetili yahut mâlik olduğumuz söylenebilir. Bunun sebebiyse, bunları doğrudan doğruya tecrübebeden değil de, yine ondan kaynaklanmış bir genel kuraldan derlemiş olmamızdır. İşte, evinin temeline kazma indiren hakkında, bunun yıkılacağını *a priori* biliyor dur, denilir. Bu, şu demektir: Böyle bir şeyi bilmekçin ilkin evinin yıkılması tecrübebesini yaşamağı beklemesi gerekmek. Yalnız, bunu bütünüyle bilmesi de mümkün değil. Daha doğrusu, cisimlerin ağır oldukları, bundan ötürü altlarından destek çekildiğinde düşmeleri gerekeceğini, evinin temeline kazma vuranın dahî, önceden tecrübeyle bileyceği ortadadır.

10 Öyleyse, *a priori* bilgilerden söz ederken, yukarıda anlatıldığı üzere, bu yahut şu tecrübebeden neşet eden değil de, her çeşit deneyden tamamıyla bağımsız bilgileri kastediyoruz. Bunların tersiyse, *deneysel* yahut *a posteriori*, özge sözlerle, tecrübe çıkışlı bigilerdir. Bilgilerden *a priori* adını alanlar, *salt* olanlardır. Salt bilgilere *deneysel* hiçbir unsur karışıp katılma-

miştir. İşte sözgelişi, ‘her bir değişmenin 20 neden/ler/i var’ *a priori* önermeye örnektir. Yalnız, bu, salt değildir. Çünkü değişme, bir kavram olduğundan, olsa olsa tecrübeden çekip çıkarılabilir.

II

ZİHNİMİZDE BELLİ BİLGİLER, OLAĞAN ŞARTLARDA DAHİ, A PRIORİDİR

30 Burada artık salt bilgiyi deneyisinden sahnalıkla ayırmamızı olabilir kılıcı ölçü gerekmektedir. Tecrübe bizlere herhangi bir varolanın şöyle ya-hut böyle olduğunu; özgece olamayacağını öğretir. Şu durumda İLKİN, ancak *zorunluJukla* düşünülebilen bir önerme varsa, bu, bir *a priori* yargıdır. Bundan da öte, söz konusu önerme, sâdece kendisi de zorunlu yargı durumundaki bir önermeden türetilmişse, katıksız *a priori*dir. İKİNCİSİ: Tecrübe, yargılarına asla gerçek ile kesin olmayan; buna karşılık, yalnızca varsayılı ile karşılaşmalıdır bir tümelliği, tümevarış yoluyla kazandırır. Bu da, olsa olsa şu anlama gelir: Şimdiye deðin yapmış olduğumuz gözlemlerde bu yahut şu kurala aykırı düşen bir olaya rastlamamışızdır. Öyleyse her çeşit istisnâdan bağımsız, dolayısıyla kesin tümelliğinde düşünülen bir B4 yargı, tecrübeinden türetilmemiş olup tamamıyla *a priori* geçerliliği vardır. Deneysel tümellik, şu hâlde geçerliliðin keyfi tarzda yaygınlaşmasından özge bir şey değil. Yine özge bir anlatımla, o, olayların birçoğunda geçerliliðini heften muhâfaza eden bir önermedir. Örnek: Bütün cisimler ağırdır. 10 Buna karşılık, kesin tümellik, bir yargıda istisnânın bulunmadığını ve bilginin belirli kaynağını, başkaca dendikte, *a priori* bilgi yetisini gösterir. Zorunluluk ile kesin tümellik, şu hâlde bir *a priori* bilginin şasraz işaretleri olup birbirlerine kopmaz, çözülmeye biçimde bağlanmışlardır. Şu da var ki, 20 uygulamada görüldüğü gibi, yargıların rastlantılı oluşlarından ziyâde, tecrübeñin hudutlarını göstermek zaman zaman nisbeten kolaydır. Yine, yargılara kattığımız sınırsız tümelliği belirlemek daha aydınlatıcıdır. Her biri, yaniltmaz yapıda olan bu iki kísticası öyleyse ayrı ayrı kullanmak daha yararlı olur.

30 İşte, insan bilgisinde böylesine zorunlu, en kesin anlamda tümel, başka deyişle, *a priori* olarak salt yargıların bulunduğu kanıtlamak kolaydır. Örneği bilimlerden mi verelim? İşte, matematiğin bütün önermelerine göz atmak yeter de artar bile. Yoksa, böyle bir örnek, zihnin en olağan uygulamalarıyla ilgili olsun isteniyor? Burada neden kavramı bile, etkiyi doğuran bağıntının da kuralın kesin tümelliğinin B5 de zorunluluğu kavramını apaçık biçimde kapsar. Nitekim neden kavramını, *Hume*'un yapmış olduğu üzere, önceki olay ile şimdiki arasında sık sık kurulmuş çatışımı ve buradan —tamamıyla öznel zorunlulukla— doğmuş alışkanlıklar tasavvurlarla ilintiye sokmağa kalkmak, onun yitirilmesine yol açar. Böylece örneklerle başvurmaksızın da, bilgimizdeki salt *a priori* ilkelerin gerçekliği isbatlanabilir. Ayrıca, tecrübeñin olabilirliğini de isbatlamakta bahsi geçen

ilkeler kaçınılmazdır. Öyle olmasa, 10 tecrübeinin kendisine rehberlik eden bütün kurallar, hep deneysel, böylelikle rastlantılı olsalar, o, güvenilirliğini nereden temin edecek? Nitekim sözü edilen türdeki kurallar, yukarıda temâs edilmiş olan gerekcelerden ötürü, başta gelen ilkeler olarak benimsenemezler. Burada bilme yetimizin salt kullanılışını bütün belirleyici unsurlarıyla birlikte bir olay olarak göz önüne sermiş olmakla 20 yetinebiliriz. Şu var ki, yalnızca vargilarda değil, aynı zamanda kavramlarda da bir *a priori* menşein bulunduğu anlaşılmaktadır. Bir cisimle ilişkin tecrübe kavrayışınızdan cisimle ilgili deneysel olan rengi, sertliği yahut yumuşaklığı, ağırlığı, giderek geçircinsizliği, her şeyi, ama her şeyi teker teker iptâl B6 ediniz. Şimdi, ortadan kalkmış bulunan cismin, sâdece evvelce kapladığı *mekân* geriye kalacak. Onu ortadan kaldırıramazsınız. Yine diyelim ki, herhangi bir cisimli yahut cisimsiz nesnenin tecrübeyle öğrendiğiniz özelliklerinin hepsini, o nesnenin sizdeki deneysel kavramından söküp atınız. Sonuçta, ne 30 olursa olsun, *cevheri* yahut ona ilinmiş olarak düşündüğünüz özelliği atamazsınız —her ne denli söz konusu kavram, genel olarak bir nesneden daha çok belirlenmişse de. Bu kavramın, kendini size zorululukla benimsetmesi, sizi onun, bilme yetinizde yer aldığına kabule zorlamaktadır.

III

FELSEFE, BÜTÜN A PRIORİ BİLGİLERİN İMKÂNINI, İLKELERİ İLE KAPSAMINI BELİRLEYECEK BİR BİLİM İHTİYÂÇ DUYAR

B7 Buraya deðin söylenenlerden daha önemli bir husus var: Belli birtakım bilgiler, olabilir bütün tecrübelerin kapsamını aşarlar. Onlar, tecrübe verilmiş nesnelerden hiçbirini karşılamayan kavramların yardımıyla yargılarımızın kapsamını bahsi geçen tecrübelerin ötesine yaydıkları görülür.

10 İşte, tam da, duyulur dünyayı aşan, dolayısıyla tecrübeinin artık yol gösteremeyeceği, doğrulayıp yalanlayamayacağı sahanın sözü edilen bilgilerinde aklımız, araştırmalara dalar. Bu bilgileri, önemce de hedeflerinin yüceliği bakımından da, aklın, olaylar dünyasından öğrenebileceği her şeyleden daha üstün kabul ediyoruz. Bunca önemli araştırmalardan kaçınmak yerine, yanılmaları bile göze alarak onlara girişiyoruz. Böylesine ağırlığı olan araştırmaları, önemsememek, ciddiye almamak yahut onlara ilgisiz

20 kalmak türünden mülâhazalar yüzünden bunu bir yana bırakamayız. İşte, salt aklın uğraşmakla yükümlü olduğu ödevlerin çerçevesine *Tanrı, hürlük ile ölümsüzlük* girmektedir. Aslında bütün donanımıyla bu ödevler ile sorunların üstesinden gelmeði başta gelen amacı olarak benimsemiþ bilim, *metafiziktir*. Bahsi geçen bilim, *dogmacı* yoldan işe koyulur. Bu cümleden olmak üzere, aklın, böylesi iddialı bir girişimin altından kalkabilip kalkamayacaðını baştan sorup soruşturmakzsızın metafizik, işini inançla üstlenir.

30 Gerçi şimdî, doğallılıkla, tecrübe zemîninden ayrılır ayrılmaz nereden geldikleri bilinmeyen, üstüne kuruldukları ilkelerin güvenilirlik derecesi belli olmayan bilgilerle herhangi bir yapı inşâa edilemez. Benzer durumda, yapının üstüne oturtulacağı temeller titizce irdelenmeli. Öncelikle aklın, bütün bu bilgilere *a priori* olarak nasıl ulaşmış olabileceği; ayrıca, söz konusu bilgilerin kapsamlarının, geçerlilik dereceleri ile değerlerinin ne olduğu sorulmalı. Gerçekten de *doğal* sözünden akla mantığa B8 uygun düşen olayın anlaşılması kadar tabîî ne olabilir ki... *Doğal* sözünden genellikle olup biten kastediyorsak, o takdirde bu araştırmânın, irdelemenin uzun süre ele alınmaması kadar kendiliğinden, kolaylıkla anlaşılır bir şey olamaz. Zirâ matematikte görüldüğü gibi, bu bilgilerin bir bölümü uzun

10 süredir güvenilirlik kazanmış olup —bambaşka bir özellik taşısalar bile— ötekilerin de böyle olabilecekleri husunda bizleri iyimserlige sevketmektedirler. Üstelik, tecrübeler dünyası bir kere aşılımayagörülsün, deneyin yanlışlanması da artık söz konusu olmaz. Bilgileri genişletmenin öylesine

20 çekiciliği vardır ki, ilerilememizi olsa olsa apaçık bir çelişki köşekleyebilir. Ne var ki, bu engelden kaçınılmazdır; yeter ki, kafamızda kurduklarımıza karşı —her ne denli bunlar, yine kurgu olmakta diretilerse de— ölçülu davranışalım. Tecrübeden bağımsız *a priori* bilgiyle nerelere varabileceğimiz konusunda matematik bizlere eşî menendi bulunmaz bir örnek sunar. Matematik gerçi, nesneler ile bilgilere sezilebildikleri ölçüde eğilir. Gelgelelim, bu duruma kolayca göz yumulabilir. Çünkü düşünülen sezgi, kendini *a priori* olarak sunar. Bundan dolayı yalınkat salt bir kavramdan hemen hiç ayırtedilemez. Aklımızın kudretine dair böyle bir kanıtın karşısında kalınca, bilgilerimizi genişletmek

30 gündemüz sınır tanımaz. Hafif güvercin, seleserpe uçarken yardımcı havanın direncini duyulayınca, boşlukta daha rahat hareket edebileceğini tasavvur edebilir. Bu benzetme yerindeyse, *Eflâtun'*un da

B9 duyular dünyasını böyle bir gerekceyle terketmiş olabileceği öne sürülebilir. Duyulur dünya, zihne ket vurup onu alabildiğine sınırlayınca, *Eflâtun* da, Fikirlerin kanatlarına binerek bunların ötesine geçip

40 anlamagıcının boş mekânına erişmeye yeltenmiştir. Şu var ki, bütün didinmelerine rağmen, yol almadığının farkına varamadı. İlerileyememesi, yaslanacağı destekten, aklı harekete geçirerek kuvvetlere dayanak noktası bulamamaktan ileri gelmiştir. Filhakîka, yapısını olabildiğince tezelden çatıp her şey tamamlandıktan sonra da, yapının oturtulduğu taban, sahiden buna uygunmu, değil mi diye sormağı akıl etmek, kurguya/ spekulasyona dalmış insanın müdrikesinin (anlamagıcının) pek olağan

10 kaderidir. Gelgelelim, böylesi ihmâlimizi bağışlatmak, inşâamızın sağlamlığına başkalarını inandırmak yahut bunca gecikmiş, tehlikeli bir sınamadan yakayı heften kurtarmak maksadıyla bırsürü özrü arar dururuz. Her çeşit dertten, işkilden ırak, gönül rahatlığıyla kurguya bizleri sürükle-

yen işte bu duygudur. Aklımız, geniş çapta, belki de en çok üstünde uğraştığı iş, nesnelerin bizlere esinledikleri

20 kavramların çözümlemesidir. Söz konusu çözümleme bizlere esâsında kavramlarımızda —karşık tarzda da olsa— düşündüklerimizin ancak birer açıklaması yahut aydınlatılması demek olan bilgileri önemli ölçüde sağlar. Filvakî, sâhib olduğumuz kavramları, hem maddeleri, hem içerikleri bakımından asla genişletmemeyip yalnızca parçalarına ayırmakla yetinememize rağmen, söz konusu bilgiler, en azından biçimce, yeni kavrayışlarla eşdeğer sayılmaktadırlar. Bu süreç böylece sağlam, yararlı gidişi olan gerçek

B10 *a priori* bilgi sunduğundan, bahsi geçen yanılısama yüzünden yanlış akıl, farkına varmaksızın, kendini bambaşka türden iddialara kaptırıp *a priori* olarak eldeki kavramları, yapyabancı olanlarla karıştırmaktadır. Aklın, nasıl olup da böyle bir duruma düştüğüseye, anlaşılamamaktadır. İşte bundan dolayı daha işe başlarken bilginin şu iki türüne el atmam yerinde olacak.

KANT ISTİLÂHLARI FİHRİSTİ

Kant'ın “Salt Aklın Eleştirisi”nde Kullandığı İstilâhların, Yer Yer Almancalaştırılmış Karşılıklarıyla Birlikte Türkçe Mütekâbilleri

Ableiten, Ableitung		Türetme, türev
Absolut	unbedingt, uneingeschränkt	Mutlak
Abstrahieren, abstrakt, Abstraktion abziehen, Abziehung, gegenstandslos		Soyut
Adäquat	angemessen, übereinstimmend	Örtüşen, çakışan
Affizieren	bewirken; reizen	Etkilemek; tahrîk etmek
All		Bütün
Allgemein, Allgemeinheit		Tümel, tümellik
Allgemeingültigkeit		Genelgeçerlilik
Allheit		Bütünlük
Amphibolie	Doppelsinn, Zweideutigkeit	Ciftanlamlılık
An sich, an sich selbst		Kendi, kendinde
Analogie	Angleichung	Teşbih, andır/ış/ma
Analysis	Zergliederung	Çözümleme
Analytik	Denkzergliederung	Çözümleme/analitik
Analytisch	zergliedernd	Çözümlemeli
Anfang		Başlangıç
Angeboren		Fîtrî, vebî, doğuştan
Anlagen		İstidât
Anschauung/svermögen		Tasavvurgücü
Antinomie	Widerstreit	Çatışkı

Antithetik	Gegensetzung	Karşılık, karşılum
Antizipation	Voraussage	Tahmin; beklenti
Apodiktisch	unfehlbar	Yanılmaz
Apperzeption	Auffassung	İdrâk
Apprehension	Erfassung	Fehim
Apriori		A priori
Arational	vernunftwidrig	Akıldışı
Architektonik	Gliederbau	Mimârîlik
Assertorisch	behauptende	İddiacı
Ästhetik	Sinnenlehre	Duyulurluk öğretisi
Axiom	Grundwahrheit	Aksiyom
Bedingt		Şartlı
Bedingung		Şart
Begabung		Kâbiliyet
Begründung		Temellendirme
Beispiel		Örnek
Bildung		Öğretim
Bloß		Yalınkat
Dasein		Varolma
Dependenz	Bedingtheit	Şartlanılmışlık, bağımlılık
Deduktion	Begläubigung	Tümdengeliş
Dependenz	Bedingtheit	Bağımlılık
Despotismus	Willkürherrschaft	Mutlakiyetcilik
Dialektik	Denkstreit	Dialektik, cedel
Ding		Sey
Ding an sich		Şeyin kendindenliği
Disjunktiv	trennend	Ayırıcı
Disziplin, Zucht		Sıkıdüzen
Dogmatisch	schulgerecht	Dogmacı
Dogmatismus	Schulweisheit, Schulgelehrsamkeit	Dogmacılı
Einheit		Birlik
Einschätzung		Tahmin
Einsicht		Kavrayış
Elementarlehre	Grundlagenlehre	Temel öğreti
Empirisch	erfahrungssinnlich	Deneysel
Empirische	Allgemeinheit erfahrungssinnliche Allgemeinheit	Deneysel tümellik
Empirismus	Erfahrungssinnlichkeit	Deneycilik
Endzweck		Nihâî gâye
Entdeckung		Keşif
Erfahrung		Tecrübe
Erforschung		Bulgula/n/ma
Erkenntnis		Bilgi
Erziehung		Eğitim

Ethik	Sittenlehre	Ahlâk
Existenz	Dasein	Varolma
Experiment	Erprobung	Deney
Experimentell	versuchsweise	Denel
Fähigkeit		İstidât
Fatalismus	Schicksalsglaube	Kadercilik
Form		Biçim
Funktion	Verrichtung	Görev, faaliyet
Ganz/heit		Tüm/lük
Gegensatz/gegensätzlich		Zıt
Gegenstand		Nesne, konu
Gemein		Olağan
Gemüt		Dimâğ
Gesetz		Kanun, yasa
Gewiß/heit		Kesin/lik
Gott		Tanrı
Glaube		İnanç
Gleichartig		Mütecânis
Gleichschätzung		Değerdeşlik, eşdeğerlilik
Grund		Sebep
Grundsatz		İlke
Historischer Glaube	geschichtlicher Glaube	Tarihî inanç
Hypothese	Vorraussetzung	Varsayılm
Hypothetisch	bedingt	Şartlı
Ideal	Vorbild	Numune
Idealismus	Vorstelligkeitslehre	İkü öğretisi/ İdealism
Idee	Urbegriff	Fikir
Induktion	Herleitung	Tümevarış
Inhärenz	Selbständigkeit	Özerklik
Instinkt	Naturtrieb	İçgüdü
Intellectuel	geistig	Zihni
Interesse	1) Belange; 2) Anteilsrecht	İlgi; çıkar, menfaat; faiz
Irrational	unvernünftig	Aklaykırı
Kanon	Leitfaden	Kanun
Kategorie	Grundaussage, Stammbegriff	Makûle, kategorya
Kategorisch	unbedingt	Şartsız
Kausalität	Ursachsvermögen	Nedensellik
Kenntnis		Tanıma, bilme
Korrespondierend	entsprechend	Uygun
Kosmologie	Weltganze, Weltlehre	Evren öğretisi/ kosmoloji
Kraft		Kuvvet
Kriterium	Prüfstein	Kıstas
Kritik	Prüfung	Eleştiri, eleştirmeye
Limitation	Einschränkung	Sınırlayıcılık

Logik	Denklehre	Mantık
Logisch	denkgesetzlich	Mantıklı, mantıkî
Macht		Kudret
Mannigfaltig, vielfältig		Çokçeşitli
Maß		Ölçü
Materie	Stoff	Madde
Materialismus	Allstofflehre	Maddecilik
Maxime		Düstür
Mechanismus	Getriebe	1) İşleyiş; 2) Mekanikcilik
Metaphysik	Übersinnenlehre	Metafizik
Methodologie	Anleitungslehre	Yöntem bilgisi
Modalität	Geltungsart	Kip(lık)
Möglichkeit		İmkân, olabilirlik
Monopol	Alleinbesitz	Tekel
Natur		Doğa, tabiat
Naturwissenschaft		Doğa bilimi
Negativ	verneinend	Olumsuz
Negation	Verneinung	İnkâr
Nichtsein		Varolmama
Notwendig/keit		Zorunlu/luk
Noumena	Vernunftwesen	Düşünülürlük(ler âlemi)
Objekt	Gegenstand	Nesne
Objektiv	sachlich, allgemeingültig	Nesnel
Ontologie	Wesenslehre	Varlık öğretisi
Pädagogik	Erziehungskunst, ~lehre	Eğitim bilgisi
Paralogismus	Trugschlüssel	Muğlalata
Phænomena	Erscheinungswesen	Olaylar, görünenler
Polemisch	streitbar	Münâkaşalı, tartışmalı
Positiv	bejahend	Olumlu
Postulat	Forderung	Postulat
Prädikat	Grundaussage	Yüklem
Prädikabilia	Aussageform	Yüklemilik
Prinzip	Grundsatz	İlke
Problematisch	fragliche	Sorucu
Publikum	Öffentlichkeit	Kamu
Qualität	Beschaffenheit	Nitelik
Quantität	Umfang	Nicelik
Rational	vernunftgemäß	Makûl, aklî
Realität	Dinglichkeit	Gerçeklik, şeylik
Reflexion	Überlegung	Teemmül
Regierung	Staatsbehörde	Hükûmet
Rein		Salt
Relation	Verhältnis	Bağıntı
Religion		Din

Religionsglaube		İmân
Sache		Mesele
Satz		Önerme, cümle
Schematismus	Merkverfahren	Şemacılık
Selbst		Öz, kendi
Skeptisch	zweiflerisch	Şüpheci
Skeptizismus	Zweifelsucht	Şüphecilik
Sinnliche Anschauung		Duyular tasavvurgücü
Sinnlichkeit		Duyulurluk
Sittlichkeit		Örf, töre
Spekulativ	gedanklich	Spekulativ
Streng		Kesin, sağlam
Subsistenz	Zugehörigkeit	Aid-olma
Substantia	Wesenheit	Özlülük
Substanz	Wesen(heit)	Cevher
Totalität	Allheit	Tümlük
Transzental	urgesetzlich	Transsensual
Transzendentale Analytik	urgesetzliche Anleitungslehre	Transsensual çözümleme öğretisi
Transzendentale Ästhetik	gesetzliche Sinnenlehre	Transsensual
Transzendentale Elementarlehre	urgesetzliche Grundlagenlehre	Transsensual temel öğreti
Transzendentale Methodologie	urgesetzliche Anleitungslehre	Transsensual yöntem bilgisi
Trieb		Güdü
Unbedingt		Şartsız
Ungleichartig		Gayrimütecânis
Unmöglichkeit		İmkânsızlık, olamazlık
Urteil		Yargı, hüküm
Ursache/ursächlich		Neden/sel
Verfahren		(1) Süreç; (2) davâ
Vermögen		Meleke, yatkınlık
Vermutung		Vargörme
Vernunft (Y nus; L ratio)		Akıl
Vernunftgemäß		Aklî
Vernünftig		Makûl
Vernunftsbegriff		Akıl kavramı
Vernunftgebrauch		Akıl uygulaması
Vernunftsglaube		Akıl inancı, imân
Verstand (Y dianoia; L intellectio)		Zihin, anlamagücü, akıl
Verstandesbegriff		Zihin kavramı
Verstandesgebrauch		Zihin uygulaması
Versuch		Deneme
Vollständig		Tüm/üyle

Voraussetzung	Mukaddim
Wahrnehmung	Algı
Weisheit	Bilgelik, hikmet
Widerspruch	Çelişki, çelişme
Widersprüchlich	Çelişik
Wirkende Ursache	Etkin neden
Wissen	İlim, bilgi
Wissenschaft	Bilim
Zerkiederung	Çözümleme
Zufälligkeit	Rastlantılılık

KAYNAKLAR

Aşağıdakisi, çalışmada doğrudan yahut dolaylı başvurulup kullanılmış bellibaşlı kaynakları hâvî döküm.

Başkaca belirtildikce tercümeler tarafımızdan yapılmıştır.

Aristoteles: "Metafizik" ("Meta ta Füzika"), "The Metaphysics", Yunanca – İngilizce, tercüme: Hugh Tredennick, "Loeb", William Heinemann, Londra, 1961.

Aristoteles: "Fizik" ("Fuzikēs Akroasōs"), "The Physics", Yunanca – İngilizce, tercüme: Philip H. Wicksteed, "Loeb", William Heinemann, Londra, 1929.

Aristoteles: "İkinci Analitikler" ("Analütika Hüstera"/ L. "Analytica Posteriora"), Sir David Ross'un

gözetiminde İngilizçeye G.R.G. Mure tarafından tercüme edilmiştir; Oxford U. P., Londra, 1950.

Aristoteles: "Yorumda dair" (Y. aslt: "Περὶ Ερμηνείας" ["Peri Hermeneias"]; L "De Interpretatione"), terc. ve yay. h; C. W. A. Whitaker; O U. P., Oxford, 2002 (ISBN-10: 0-19-925419-2)

Aristoteles: "Hayvanların Oluşmasına Dair" ("Peri Zōion Geneseos"), Yunanca – İngilizce, tercüme:

A.L. Peck, "Loeb", William Heinemann, Londra, 1953.

Frederick C. Beiser: "The Fate of Reason/German Philosophy from Kant to Fichte"; Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1987

Hermann Bonitz: "Index Aristotelicus", Berlin, 1870

"The Cambridge Companion to Kant", yayımlayan: Paul Guyer, Cambridge University Pres, 1992.

Ernst Cassirer: "Kant's Life and Thought", Almanca aslından İngilizçeye tercüme: James Haden, Giriş:

Stephan Körner, Edward Brothers, Ann Arbor, Michigan, 1981.

Cherokee Language Home Page: <http://www.cherokeeeobserver.org>, 1992 – 2005.

Thomas De Quincey: "Los Ultimos Dias de Emmanuel Kant", İngilizce aslından İspanyolcaya tercüme: José Rafael Hernandez Arias, Valdemar, Madrid, 2000.

Lambertius Marie de Rijk (1924 –): "De Rol van de Taal in het Empirisme van Aristoteles", Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen, Amsterdam, 2004.

Giovanni De Sio Cesari: "Kant e la Modernità", 1 – 11. syflr, cronologia.com/storia/biografie/kant, 29/2/2004.

S. Teoman Duralı: "A New System of Philosophy-Science from the Biological Standpoint"; Peter Lang, Frankfurt/M – Berlin – Bern – New York – Paris – Wien, 1996.

- Şaban Teoman Duralı. "Felsefe-Bilim Nedir?", Dergâh, İstanbul, 2006.
- Eflâtûn: The Collected Dialogues and Letters of Plato*, edited by Edith Hamilton & Huntington Cairns, Bollingen Series LXXI, Princeton University Press, New Jersey, 1987.
- Rudolf Eisler. "Kant-Lexikon"; Georg Olms, Hildesheim, 1964.
- Vicente Fatone. "Kant, Profesor de Geografía", 1 – 3. syflr, ensayo.rom.uga.edu/antología/XXA/fatone, 6/11/2003.
- Fritz Gause. "Kant und Königsberg. Ein Buch der Erinnerungen an Kants 250. Geburstag am 22. April 1974.", Leer/Ostfriesland, 1974.
- Arsenij Gulyga. "Immanuel Kant", Rusça asılından Almancaya tercüme: Sigrun Bielfeld, Suhrkamp, Frankfurt/Main, 1977.
- Georg Wilhelm Friedrich Hegel. "Rechts-, Pflichts-, und Religionslehre für die Unterklassen (1810ff). Erläuterungen zur Einleitung", gesammte Werke (Bütün Eserler), 4.cilt, Frankfurt/M, 1986.
- David Hume. "A Treatise of Human Nature"; Oxford University Press, Oxford, 1958.
- Otto Jespersen. "Language Its Nature, Development and Origin"; George Allen & Unwin, Londra, 1922.
- "Immanuel Kant. Sein Leben in Darstellungen von Zeitgenossen. Die Biographien von L.E. Borowski, R.B. Jachmann und A.Ch. Wassianski", çıkaranlar: F.Groß, 1912, yeniden basılış: Darmstadt, 1974
- Immanuel Kant. "Untersuchung über die Deutlichkeit der Grundsätze der natürlichen Theologie und der Moral", Königl. Academie der Wissenschaften zu Berlin, 1763/4.
- Immanuel Kant. "Träume eines Geistersehers, erläutert durch Träume der Metaphysik"; Monographie; Reclams Universal-Bibliothek, Stuttgart, 1976 (Johann Jacob Kanter, Königsber, 1766)..
- Immanuel Kant. "Gedanken von der wahren Schätzung der lebendigen Kraft", I, 4, Bd 1, "vorkritische Schriften", Berlin, (1746) 1910.
- Immanuel Kant. "Untersuchungen über die Deutlichkeit der Grundsätze der natürlichen Theologie und der Moral", 1764.
- Immanuel Kant. "Idee zu einer allgemeinen Geschichte in weltbürgerlicher Absicht", 1784. —bkz: "Kant-Lexikon".
- Immanuel Kant. "Mutmaßlicher Anfang der Menschengeschichte", 1786.
- Immanuel Kant. "Fortschritte der Metaphysik", 1791, yayımlayan: Rink, 1804.
- Immanuel Kant. "Zum ewigen Frieden", 1795 & 1796.
- Immanuel Kant. "Streit der Fakultäten", 1798; yayımlayan: Hufeland, 1824.
- Immanuel Kant. "Über Pädagogik", "Einleitung"; derslerinde tutulmuş kayıtlardan; yayımlayan: Rink, 1803.
- Immanuel Kant. "Kritik der praktischen Vernunft"; Philipp Reclam, Leipzig, 1878 — ilk baskı: Riga, 1788
- Immanuel Kant. "Kritik der reinen Vernunft" ("Salt Aklin Eleştirisi"); Inselverlag, Leipzig, 1933.
- Immanuel Kant. "Kritik der reinen Vernunft", in neues, reines Deutsch übertragen von Georg Deycke; Verlag Charles Coleman, Lübeck, 1926.
- Immanuel Kant. "Critique of Pure Reason", Giriş: A.D. Lindsay, Almancadan İngilizceye: J.M.D. Meiklejohn, J.M. Dent/Everyman's, Londra/New York, 1964.
- Immanuel Kant. "Der einzige mögliche Beweisgrund zu einer Demonstration Gottes", 1763.
- Immanuel Kant. "Die Religion innerhalb der Grenzen der bloßen Vernunft", 1793; in

- neues, reines Deutsch übertragen von Georg Deycke, Verlag Charles Coleman, Lübeck, 1922.
- Immanuel Kant: "Kritik der Urteilskraft"; Philipp Reclam, Stuttgart, 1963
- Immanuel Kant: "Grundlegung zur Metaphysik der Sitten"; Philipp Reclam, Leipzig, 1904.
- Immanuel Kant: "Logik" —bkz: Rudolf Eisler: "Kant-Lexikon" dan.
- Immanuel Kant: "geographische und andere naturwissenschaftliche Schriften"; Felix Meiner, Hamburg, 1985
- Immanuel Kant: "Schriften zur Geschichtsphilosophie"; Ph. Reclam, Stuttgart, 1974.
- Immanuel Kant: "Ausgewählte kleine Schriften"; Felix Meiner, Leipzig, 1929.
- Paul-Heinz Kocsters: "Deutschland deine Denker", Stern, Hamburg, 1984
- Manfred Kuehn: "Kant/ una biografía", İngilizce aslından İspanyolcaya tercüme: Carmen Garcia Trevijano Forte; Acento, Madrit, 2003.
- Peter Kunzmann,...: "dtv Atlas zur Philosophie."
- O. Küple: "Kant y su Tiempo"; Labor, Barselona, 1925; webdianoia/imprimir: 29/2/2004.
- "Larousse Dictionnaire de Biographies des Inventeurs et Scientifiques", Larousse, Paris, 1994.
- Leo Lugarini: "Aristoteles e L'Idea della Filosofia", Publicazioni dell'Istituto di Storia della Filosofia dell'Università degli Studi di Milano, la Nuova Italia Editrice, Firenze, 1961.
- George Samuel Albert Mellin: "Marginalien und Register zu Kants Kritik der reinen Vernunft"; E. F. Thienemann, Gotha, 1900.
- George Samuel Albert Mellin: "Marginalien und Register zu Kants Grundlegung zur Metaphysik der Sitten, Kritik der praktischen Vernunft, Kritik der Urteilskraft"; E. F. Thienemann, Gotha, 1902.
- Hans&Gertrud Mortensen: "Kants väterliche Ahnen und ihre Umwelt, in Jahrbuch der Albertus Universität Königsberg", 1953.
- Hasan Ünal Nalbantoglu: "Kant... ", 28. – 51.syflr, "Doğu- Batı'da, 7.yıl, 27. sayı, Mayıs – haziran – temmuz 2004.
- José Ortega y Gasset: "Triptico Mirabeau o el Politico, Kant, Goethe Desde Dentro"; Espasa-Calpe, Madrit, 1972.
- "Oxford Dictionary of Scientists", Oxford University Pres, New York, 1999.
- Heinrich Ratke: "Systematisches Handlexikon zu Kants Kritik der reinen Vernunft"; Felix Meiner Verlag, Hamburg, 1991.
- P.F. Strawson: "The Bounds of Sense", Methuen, London, 1973.
- Medardo Vitier: "Kant/ Iniciacion en su Filosofia"; Universidad Central de las Villas, Habana, 1958.
- Karl Vorländer: "Kants Leben", Hamburg, 1974.
- Wilhelm Weischedel: "Die philosophische Hintertreppe vierunddreißig große Philosophen in Alltag und Denken"; dtv, Münih, 1979.
- Alosius Winter: "Der andere Kant/ zur philosophischen Theologie Immanuel Kants", Olms, Hildesheim, 2000.

BU SAYIDA

VARLIK - BİLGİ - AHLÂK ARAŞTIRMALARI

Ş. TEOMAN DURALI

Maneviyatın Fenomenolojisi İlk Basılışının İkinci Yıldönümü

Ş. TEOMAN DURALI

Vefatının İkinci Yılında Tarihte En Önemli
Fikir Binâlarından Birinin Mimarı Immanuel Kant'ı Anarken – VI

ALİ ÇAKSU

Aristo'da Yabancı Düşmanlığı

HABİP TÜRKER

Aristoteles'te Hoşlanma ve Katharsis Kavramını
Ruhbilimsel-Varlıkbilimsel Olarak Yeniden Okuma

Ş. TEOMAN DURALI

Şiir

MEHMET SABRÎ GENÇ

Franz Brentano'nun Çağdaş Batı Felsefesine Etkileri

EMEL KOÇ

Homo Viator

MEHMET ATALAY

Düşünce Tarihinde Epistemolojik Bir Denge Unsuru Olarak Ayna Metaforu

LÜTFİ A. ZADE

Puslu Mantığın Doğuşu ve Evrimi

[Çeviren: Yücel Yüksel]

Gerçek Dünyanın Kesin Olmayışının Üstesinden Gelmek:

Lütfi A.Zade ile Bir Röportaj

[Çeviren: Yücel Yüksel]

CHARLES SANDERS PEIRCE

Bilimlerin Bir Taslak Şeklinde Sınıflandırılması

[Çeviren: Nazlı İnönü]

DOĞA ARAŞTIRMALARI - BİLİM

Fezâ Çağının Ellinci Doğum Günü

Amerikalı Öncü Genbilimci, Sunî Yaşam Yarattığını Açıkladı

İSHAK ARSLAN

Klasik Fizikten Kalan Metafizik Miras: Heisenberg Belirsizlik İlkesi

TARİH - TOPLUM - KÜLTÜR ARAŞTIRMALARI

EŞREF ALTAŞ

Kâtip Çelebi'de Ishalat Düşüncesi

CAHİD ŞENEL

Sahban Halifat İle: Dil, Yöntem ve Sabır

TÜRKÇENİN FELSEFE - BİLİM SÖZLÜĞÜ

Ş. TEOMAN DURALI